

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Fredrik Seemann

**Straffansvar för juridiska personer i svensk och engelsk
rätt:**

särskilt om företagsstyrning som bedömningsgrund i ansvarsfrågan

JURM02 Examensarbete
Straffrätt

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Christian Häthén
Termin för examen: HT12

Innehållsförteckning

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR OCH DEFINITIONER	6
1. INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställningar	9
1.3 Avgränsningar	11
1.4 Metod och materialval	12
1.5 Forskningsläge	13
1.6 Disposition	14
2. STRAFFSANKTIONER MOT JURIDISKA PERSONER I SVENSK RÄTT	16
2.1 Företagsbot - historik och reformarbete	16
2.2 Straff eller särskild rättsverkan av brott?	18
2.3 Företagsbot - de lege lata	19
2.3.1 Underliggande brott	19
2.3.2 Anknytning - brott skall ha begåtts i näringsverksamhet	20
2.3.3 Ansvarssubjektet - vem är näringsidkare?	21
2.3.4 Ansvarssubjektets gärning, skuld och ansvarsfrihet ”...inte gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten..”	22
2.3.5 Utvidgat ansvar - person i ledande ställning	28
2.3.6 Utvidgat ansvar - person med särskilt ansvar för tillsyn och kontroll	29
2.3.7 Ansvarsfrihet då brottet riktats mot näringsidkaren själv	29
2.3.8 Förhållandet mellan företagsbot och straffansvar för individer	30
3. STRAFFANSVAR FÖR JURIDISKA PERSONER I STORBRIANNIEN	31
3.1 Vikarierande straffansvar för juridiska personer	31
3.1.1 Husbondeansvar, civilrättsligt ansvar för arbetsgivare, straffansvar för specialsubjekt	31
3.1.2 Vikarierande straffansvar för brott med subjektiva insiktsrekvisit	32
3.2 Identifikationsdoktrinen	34

3.2.1 Otillfredställande rättstillämpning?	35
3.2.2 Nedslag i identifikationsdoktrinen tillkortakommanden - Herald of Free Enterprise	37
3.2.3 Nedslag i identifikationsdoktrinen tillkortakommanden - katastrofen i Southall	38
3.3 Något om objektivt straffansvar för juridiska personer	39
3.4 Corporate Manslaughter Act 2007 - historik och reformarbete	40
3.5 Corporate Manslaughter Act 2007 - tillämpning av objektivt straffansvar	41
3.5.1 Huvudsakliga brottsrekvisit	41
3.5.2 "Organisation"	42
3.5.3 "Relevant omsorgsplikt"	42
3.5.4 Gärning och kausalitet - "...det sätt på vilket organisationens aktiviteter styrs eller organiseras.."	45
3.5.5 "Grovt åsidosättande"	46
3.5.6 "Ledande befattningshavare"	47
3.6 Corporate Manslaughter Act 2007 i rättstillämpningen	49
3.6.1 Cotswold Geotechnical	50
4. FÖRETAGSBOT OCH CORPORATE MANSLAUGHTER - ANALYS, KRITIK OCH JÄMFÖRELSE	51
4.1 Underliggande brott och brottsföljd - objektivt rekvisit?	51
4.2 Anknytning	52
4.3 Ansvarssubjekt	52
4.4 Företagsstyrning som klandervärd gärning - skuld, kausalitet och "subjektivitet" i kärnrekvisiten	54
4.5 Sammanfattande komparation och reflektioner	57
5. FÖRETAGSSTYRNING OCH OBJEKTIVT STRAFFANSVAR - FÖRTJÄNST OCH PROBLEMATIK	60
6. FÖRETAGSBOT - DE LEGE FERENDA	63
6.1 Avslutande kommentarer	65
BILAGA - CORPORATE MANSLAUGHTER ACT 2007 I URVAL	67
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	70
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	75

Summary

This masters' thesis consists of a critical comparative study of different concepts of corporate criminal liability under Swedish and English law. In the realm of corporate criminal liability, the main strands of thought can be discerned from the early 19th century onwards: vicarious liability, the identification doctrine and organisational liability.

English law has applied the first two concepts in different times. Since the enactment of the Corporate Manslaughter Act 2007, it now also applies the concept of organisational liability. Swedish criminal law has been more conservative in this regard: only individuals are deemed capable of committing crimes. Thus, Swedish law does not acknowledge a pure notion of corporate criminal liability. Since 1986 however, corporations can be held liable to pay a "corporate fine", levied upon the establishment of criminal acts in their activities. In essence, imposition of such corporate fines are mostly comparable to establishing corporate criminal liability. The theoretical underpinnings of corporate fines are somewhat unclear. In different parts, its legal design bears resemblance to vicarious and organisational liability, as well as the identification doctrine.

Legislation concerning corporate fines has been applied frequently since its last round of reform. This stands in stark contrast to the Corporate Manslaughter Act 2007, which has only led to three convictions so far. Does this mean that the Swedish model can be held as a success, and that the English model has failed? As this thesis shows, it is not necessarily so.

The thesis especially concerns itself with corporate management as a basis for assessment of corporate criminal liability. This factor is of great importance to any legislative attempt seeking to combat crime within corporations: this is because the ways in which an organisation manages its activities is as close as one can get to assessing the "actions" of that organisation. However, lawmakers must take care when they draft such criminal elements into legislative form. Any entity capable of being subjected to repressive sanctions deserves an environment of legal certainty. From this viewpoint, the corporate fine system deserves some criticism. Its legal framing has led to somewhat uneven judicial application - theoretical uncertainty has led to practical uncertainty.

If the Swedish legislature wishes to keep directing repressive sanctions against corporations, it should consider additional reform to provisions on corporate fines. For reasons relating to legality and the rule of law, corporate fines legislation should be aligned so that corporations are deemed to be offenders in addition to their status as liable entities. The key corporate management provision should be redrafted from its present day form of an omission based negligence to prevent crime, into a commissive form reminiscent of key provisions in the Corporate Manslaughter Act 2007. This would require full acceptance of the notion corporate criminal liability.

Sammanfattning

Detta examensarbete består av en kritisk komparativ studie av olika modeller för juridiska personers straffansvar i svensk och engelsk rätt. Från tidigt 1800-tal till dags dato går det att skönja tre olika grundmodeller för sådant ansvar: vikarierande straffansvar, identifikationsdoktrinen, samt objektivt straffansvar.

Engelsk rätt har i olika tider tillämpat de första två. Sedan ikraftträdandet av Corporate Manslaughter Act 2007 har man även börjat tillämpa ett självständigt objektivt ansvar för juridiska personer. Den svenska rättsordningen är mer konservativt inställd till straffansvar: endast individer kan begå brott. Därmed erkänns än idag inte renodlat straffansvar för juridiska personer i svensk rätt. Sedan 1986 kan dock juridiska personer åläggas en sk. företagsbot för brott som begåtts i dess näringsverksamhet. Företagsboten kan dock i allt väsentligt likställas med en rent straffrättslig sanktion, men dess teoretiska byggstenar vilar i vissa mån på oklar grund. I olika delar uppvisar den likheter med såväl vikarierande som objektivt straffansvar, liksom med ledande befattningshavares identifikation som den juridiska personen själv.

Företagsboten har sedan sin senaste reformrunda kommit att tillämpas mycket frekvent. Corporate Manslaughter Act 2007 har hittills endast lett till fällande dom i tre fall. Betyder detta att den svenska modellen bör ses som en framgång, och den engelska som ett misslyckande? Som arbetet visar är detta inte nödvändigtvis fallet.

Arbetets jämförelse lägger särskild tyngdpunkt på företagsstyrning som bedömningsgrund för straffansvar. Denna faktor är av yttersta vikt i all lagstiftning som söker komma till rätta med brott i näringsverksamhet: sättet som företag styrs på är ju det närmaste man kommer till att identifiera den juridiska personens egna ”handlingar”. Lagstiftarna måste dock iaktta stor noggrannhet då de utformar brottsrekvisit baserade på företagsstyrning. Alla rättssubjekt som kan bli föremål för repressiva sanktioner från statens sida behöver förutsägbarhet i rättsliga angelägenheter, samt en rimlig chans att rätta sig efter gällande lagstiftning. Företagsboten förtjänar viss kritik i detta hänseende. Dess lagtekniska utformning har i någon mån lett till ojämn rättskipning - oklarhet i teorin har således lett till oklarhet i praktiken.

Om lagstiftaren vill fortsätta rikta repressiva sanktioner mot företag borde bestämmelserna om företagsbot reformeras. Ansvarssubjektet bör i rättssäkerhetens namn också göras till gärningsman. Företagsbotens kärnrekvisit bör omformuleras från att baseras på underlåtenhet att förhindra annans brott till

ett mer traditionellt kommissivdelikt likt det i Corporate Manslaughter Act 2007.
Detta kräver dock ett fullt erkännande av juridiska personers straffansvar.

Förord

Detta examensarbete har under fyra månader följt mig runt stora delar av världen. Under större delen av arbetets gång har jag levt och skrivit i London, med frekventa resor för handledning och biblioteksvistelser i Lund. Under hela november 2012 reste jag runt i Brasilien, men inte en dag gick utan att jag dök ner i den resväska som till bristningsgränsen fyllts med juridisk litteratur. Den avkopplande atmosfären till trots blev det inte någon solbränna att tala om. Stundande professionella åtaganden har nu fört mig tillbaka till Stockholm, där arbetet finjusterats över årsskiftet.

Var jag än hamnat under skrivandets gång har jag haft förmånen att få diskutera arbetets övergripande tema med kvalificerade och vänligt inställda individer. Det är därför på sin plats att tacka Dr. Massimo Vascotto vid Generali Global Risk i London, som var den som först öppnade mina ögon för Corporate Manslaughter Act 2007. Advokaterna Gustavo Fernandes Vieira Júnior, Jose Flávio Costa Lima Neto, samt domaren Dr. George Marmelstein Lima har alla bistått mig med den typen av spännande insikter som innehas av praktiskt verksamma jurister i ett rättssystem till hälften byggt på fransk kontinentaleuropeisk tradition, och till andra hälften angloamerikansk tradition.

Jag vill även rikta ett varmt tack till min handledare Christian Häthén, som kontinuerligt bidragit med värdefulla insikter under arbetets gång. Särskilt tacksam är jag för Christians tålamod med mitt ständiga resande - åtskilliga delar av handledningen har skett per telefon och e-mail.

Självklart vill jag också tacka mina föräldrar, Luciene Seemann och Michael Seemann, liksom min syster Felicia Seemann och min älskade Victoria. Utan dessa personers generositet och värme hade såväl livet som juriststudierna varit betydligt svårare att ta sig igenom.

Slutligen vill jag med ett icke obetydligt mått av sorg rikta min hjärtligaste tacksamhet till Dr. Valter Nogueira e Vasconcelos, som avled den 31 december 2012. Jag minns inte bara Dr. Valter som en framstående jurist i sin gärning som hovrättsråd i Ceará: utan våra oförlömliga samtal på onsdagslunchbjudningarna under min barndoms sommarlov är det fullt möjligt att jag aldrig hade fått upp ögonen för juridiken och andra samhällsfrågor till att börja med.

Fredrik W. Seemann,

Lidingö, 2013-01-06.

Förkortningar och definitioner

AML	Arbetsmiljölagen (1977:1160)
BrB	Brottsbalk (1962:700)
CMA 2007	Corporate Manslaughter Act 2007
CPS	Crown Prosecution Service
Ds	Betänkande i departementsserien
Ds Ju	Ds från Justitiedepartementet
f.	och följande sida
ff.	och följande sidor
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
HSE	Health and Safety Executive
HSWA 1974	Health & Safety at Work Act 1974
J	Justice
JT	Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet
LC	Law Commission
LJ	Lord Justice
Lord	Brittiskt justiteråd
MÖD	Miljööverdomstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv avd. 1
NTfK	Nordisk tidskrift för kriminalvetenskap
prop.	Regeringens proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
s.	Section, motsv. § i engelsk lagstiftning
sid.	Sida
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
TR	Tingsrätt

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Straffrätten har utvecklats som ett samhälleligt svar på icke önskade handlingar. Dess grundläggande målsättning är att avskräcka och förhindra *fysiska personer* från att agera på sätt som inte överensstämmer med samhällets betendenormer.¹ Trots att sammanslutningar i form av juridiska personer sedan länge haft status som självständiga rättssubjekt² i de flesta jurisdiktioner så har straffrättslig rättskipning mot företag visat sig problematiskt i alla tider. Juridiska personer kan inte agera annat än genom fysiska personer handlande, men straffrättens individualistiska ansvarsbegrepp har ansetts svårt att applicera på icke önskade handlingar inom näringslivets sfär.³

Det står dock klart att människors liv i stor utsträckning påverkas av juridiska personers verksamhet. Människor kan förlora förmögensvärden, egendom, och skadas eller dödas vid all dagliga interaktioner med företag. Sådana följder kan inträffa då individer arbetar åt företag, då de köper företags produkter eller tjänster, eller till och med andas in luft som påverkats negativt av företags utsläpp. Många känner intuitivt att företag liksom individer bör kunna hållas straffrättsligt ansvariga för skadliga handlingar. Att utforma ett sådant ansvar är dock lättare sagt än gjort såväl i teori som praktik.

Den primära bestraffande sanktionen mot juridiska personer i svensk rätt är *företagsboten*. Denna infördes på 1980-talet, men upplevda brister i dess lagtekniska utformning ledde till att företagsboten blev föremål för närmast konstant utredning fram till 2006. Dessa utredningar har sällan på allvar analyserat och jämfört svensk rätt mot engelsk rätt på området.⁴ Likaså har komparationen mellan svensk och engelsk rätt regelbundet avgränsats bort ur de bästa inhemska akademiska skrifterna vi har på området.⁵ Om detta i allmänhet beror på att svenska jurister anser engelsk rätt vara alltför främmande för vår inhemska debatt

¹ Jareborg, N, *Brotten, första häftet* sid. 31 f.

² *Salomon v. A. Salomon* [1897] AC 22, jfr Nerep, E, Aktiebolagslag (2005:551) 1 kap. 3 §, Karnov lagkommentar not 3, (hämtat 5 januari 2013).

³ Clarkson, C.M.V, Keating, H.M, & Cunningham, S.R, *Criminal Law: Text and Materials*, sid. 246 f.

⁴ Detta synes dessvärre vara normaltillståndet i svenska offentliga utredningar, jfr Bogdan, M. (2003) sid. 31. Så ägnade exempelvis Företagsbotsutredningen inte mer än en halv sida åt sin engelska utblick i ansvarsfrågan, se SOU 1997:127 Del A sid. 197.

⁵ Jönsson, S, *Straffansvar och modern brottslighet*, sid. 134, Selberg, N. *Företagsbot: om brott och bot i näringsverksamhet*, sid. 8.

är svårt att veta. I engelsk rätt har dock modeller för juridiska personers straffansvar tillämpats och diskuterats under århundraden. Det kan därför vara hög tid att dra ytterligare lärdom av den historia, erfarenhet och tradition som den engelska rätten erbjuder på detta tema.

En faktor som heller inte tillmätts stor betydelse i diskursen är *företagsstyrning*. Med detta begrepp avses system, processer, kontroller, organisation, beslutsfattande, och rådande kultur inom en juridisk person, oftast i form av ett aktiebolag. Det verkar inom rättsvårdande myndigheter finnas farhågor om att företagsstyrning är för abstrakt för att vara förståeligt för straffrätts individualistiska skuldbegrepp. Rättskipning mot juridiska personer blir enligt detta synsätt lidande på grund av kunskapsproblem - som om skeenden inom den ekonomisk-industriella sfären enbart kan förstås av specialister, om ens de.⁶

Även om företagsstyrning inte är lätt att *de jure* definiera och inkorporera i lagstiftning så sker dock ofta en bedömning av sådana faktorer *de facto*. Om ett mål avgörs mot bakgrund av ett företags agerande *de facto* kan därmed företagsstyrningen genom prejudikatbildning påverka rättsbildningen *de jure*.

Så är särskilt fallet i engelsk rätt. Tidigare fruktlösa försök att *de jure* förstå företagsstyrning har där lett till införandet av lagstiftning som influerats av den modell som ligger i filosofisk framkant för straffrätt i näringsverksamhet: objektivt straffansvar för juridiska personer. I sin renaste form innefattar denna modell ett ansvarsbegrepp som är oberoende av de individer som verkar i den juridiska personen. Som arbetet kommer att visa så ligger den svenska företagsbotens lagtekniska konstruktion förvånansvärt nära vissa tidigare och nuvarande engelska koncept.

Målsättningen med detta arbete är således att belysa företagsboten ur två perspektiv som hittills saknats i den svenska debatten: den *brittiska erfarenheten* av straffrättslig rättskipning mot juridiska personer, och *företagsstyrning* som bedömningsgrund för straffrättsligt ansvar.

⁶ Se vidare Jönsson, S, *Straffansvar och modern brottslighet*, sid. 30 f.

1.2 Syfte och frågeställningar

Straffansvar för juridiska personer är ett mycket brett studiefält. Naturliga beröringspunkter finns mot flera andra rättsområden: arbetsmiljörätt, försäkringsrätt, skadeståndsrätt, bolagsrätt, miljörätt samt straffrättslig filosofi, teori och ideologi. Lagstiftare och utomstående bedömare verkar ha svårigheter att enas kring en hållbar och praktisk ansvarsmodell för att beivra brott i näringsverksamhet. Detta gör studiefältet särskilt spännande. Som nedan kommer visas sker det en kontinuerlig kullkastning av tidigare ansvarsmodeller. Nya modeller antas ofta mot bakgrund av att tidigare reformer ansetts som ”misslyckade”, karakteriserat av frånvaron av fällande domar.⁷

I svensk rätt finns formellt sett ingen möjlighet att hålla juridiska personer straffrättsligt ansvariga för brott. Den icke-kodifierade rättsfiguren företagaransvar gör dock att nyckelföreträdare inom näringsverksamhet kan bli föremål för personligt vikarierande straffansvar.⁸ Under bestämmelserna om företagsbot kan näringsidkare (oftast juridiska personer) åläggas böter för brott som begåtts i deras verksamhet. Sanktionen kan i stor utsträckning likställas med straffrättsligt ansvar⁹, trots företagsbotens formella beteckning som *särskild rättsverkan av brott*. Denna kategorisering tyder på att den romerska rättsprincipen *societas delinquere non potest* (ung. korporationer kan ej begå brott) är särdeles stark i den svenska straffrätten.¹⁰ Trots detta verkar ansvarsfrågans kärnrekvisit i mål om företagsbot ta sikte på företagsstyrning, en parameter som är nära besläktad med ansvarsmodeller som utgår från objektivt straffansvar.

I engelsk rätt har rent straffrättsliga åtal mot företag förekommit under århundraden.¹¹ De teoretiska hörnstenarna för sådant ansvar har dock förändrats kontinuerligt. Det som från början tog utgångspunkt i ett *vikarierande straffansvar* för annans gärning följdes under 1940-talet av *identifikationsdoktrinen*. Denna teoretiska modell för straffansvar tillämpas fortfarande. Ett antal (ö)kända katastrofer¹² samt därpå följande icke-tillfredställande åtal ledde dock till

⁷ Jfr Prop. 05/06:59 sid. 17, Ds 2001:69 sid. 35 ff, SOU 1997:127 Del B sid. 255 ff samt LAW COM No. 237 sid. 4.

⁸ Jönsson, S, *Straffansvar och modern brottslighet*, sid. 70 ff.

⁹ Ställningstagandet utvecklas vidare i avsnitt 2.2 samt kapitel 4 och 6 nedan.

¹⁰ Jfr t. ex sammanfattningen av remissyttranden i Prop 05/06:59 sid. 16.

¹¹ Pinto, A, & Evans, M, *Corporate Criminal Liability*, s. 19 ff.

¹² Exempelvis förlisningarna av Titanic och Herald of Free Enterprise, eldsvådan i Kings Cross, Piper Alpha-katastrofen, tågolyckorna i Clapham, Southall, Ladbroke Grove, Paddington och Hatfield. Rättsliga efterspel till vissa av dessa tragedier diskuteras mer utförligt nedan i avsnitt 3.2.1-3.2.3.

erkännandet av självständigt *objektivt straffansvar* under Corporate Manslaughter Act 2007¹³.

Lagstiftningen har visst nyhetsvärde. För första gången kräver straffansvar för juridiska personer inte att ett subjektivt insiktsrekvisit först etableras hos en fysisk person, eller att en individ identifieras med den juridiska personen. Istället uppfylls skuldkravet genom en bedömning av det sätt på vilket den åtalade juridiska personens *verksamhet styrs och organiserats*. Därmed rör det sig om ett straffansvar som etablerar ”den juridiska personen som ett självständigt och från människor helt fristående fullvärdigt ansvarssubjekt”¹⁴. Bedömning och klander av fysiska personers agerande, dvs deras *handlingar* ersätts av bedömning och klander av juridiska personers agerande, dvs deras *företagsstyrning*. Den teoretiska modell som ligger till grund för CMA 2007 kan, då den befinner sig på betydande avstånd från principen *societas delinquere non potest*, sägas ligga i filosofisk framkant för utformning och tillämpning av straffrätten.¹⁵

Denna rättsutveckling gör att engelsk rätt lämpar sig synnerligen väl för den som vill undersöka och utvärdera olika modeller för juridiska personers straffrättsliga ansvar. Varje steg i den engelska reformprocessen har nämligen medfört ett betydande tankegods om straffrättsligt ansvar för juridiska personer.

Syftet med arbetet är att kritiskt granska företagsboten samt CMA 2007, vilka är de senast uppdaterade modellerna för juridiska personers straffansvar i Sverige respektive Storbritannien. Dessa modeller har båda antagits efter omfattande utredningsarbete, och deras underliggande målsättningar är att *effektivisera* den straffrättsliga rättskipningen mot juridiska personer (läs: *få till stånd fler fällande domar mot företag och organisationer*).¹⁶ Arbetets syfte uppfylls genom identifiering, jämförelse, utvärdering och kritik av såväl bakomliggande teorier som praktiska utfall av CMA 2007 samt företagsboten.

Undermålig företagsstyrning som rekvisit för etablerande av straffansvar för juridiska personer är här av särskilt intresse. Denna bedömningsgrund är alltså nära besläktad med objektivet straffansvar, eftersom företagsstyrning ersätter subjektiva insiktsrekvisit hos fysiska personer i modeller där juridiska personer kan bära straffrättslig skuld. Ett delsyfte är därför att undersöka hur rättskipningen bedömer och förstår moderna affärs- och organisationsprocesser. Detta är uppenbart av yttersta vikt i corporate manslaughter, en straffrättslig modell som

¹³ I det följande ”CMA 2007”.

¹⁴ Jönsson, S, *Straffansvar och modern brottslighet*, sid. 153.

¹⁵ *ibid.*

¹⁶ Se t. ex Prop. 2005/06 sid. 1, LAW COM No 237, sid. 4.

uttryckligen stadgar objektivt straffansvar för juridiska personer. Perspektivet är också intressant ur svensk synvinkel eftersom inslag av företagsstyrning som bedömningsgrund även förekommer i mål om företagsbot.

Slutligen kommer arbetet att, mot bakgrund av den analys och de slutsatser som presenteras, skissera vissa lagtekniska rekommendationer för framtiden. Denna de lege ferenda-diskussion utgår från målsättningen att en rättfärdig modell för juridiska personers straffansvar måste uppfylla grundläggande rättsstatliga kriterier. En sådan modell bör dock inte störa samhällsviktiga incitament för ekonomisk tillväxt, innovation, och sunt risktagande.

För att kunna uppfylla detta syfte är det nödvändigt att söka ledning i och svar på följande frågeställningar:

1. Vilka likheter och skillnader uppvisar de teoretiska och lagtekniska byggstenarna under företagsbot och corporate manslaughter? Vilka har blivit de praktiska utfallen vid rättstillämpningen av de olika ansvarsmodellerna?

2. Är objektivt straffansvar grundat i företagsstyrning en god utgångspunkt för straffansvar vid brottslighet i näringsverksamhet?

3. Vilka rekommendationer för framtida svensk lagstiftning kan ges?

1.3 Avgränsningar

Då syftet med examensarbetet är att undersöka modeller för straffansvar för *juridiska personer* lämnas den svenska doktrinen om företagaransvar därhän.

I engelsk rätt är straffansvar för juridiska personer ett utomordentligt brett fält inom straff- och bolagsrätt. Som sådant inkluderar det en stor mängd specifika brottsrubriceringar och sanktioner. Därför finns ej heller utrymme för en uttömmande presentation av samtliga rättsakter och common-law rubriceringar där straffansvar i näringsverksamhet aktualiseras.

Av utrymmesskäl tar arbetet inte upp i sig intressanta frågor om straffmätning, bestämmande av bötesbelopp, jämkning och eftergift samt allmänna straffprocessuella spörsmål.

Varför då en komparation mellan just CMA 2007 och företagsbot? CMA 2007 kan givetvis ses som en specialstraffrättslig lagstiftning då den uttryckligen syftar till att straffa juridiska personer för dödsfall relaterade till dess verksamhet. Företagsbotens tillämpningsområde är å andra sidan generellt. Dess konstruktion

liknar ett blankettstraffbud som straffar juridiska personer då sådana under vissa förutsättningar överträtt *andra* straffrättsliga bestämmelser. Jämförelsen mellan dessa två lagstiftningsprodukter syftar dock inte till att undersöka hur olika modeller skipar rättvisa vid dödsolyckor eller något annan specifik skadeföljd av brottslighet. En sådan jämförelse bör snarare utgå från svensk och engelsk arbetsmiljölagstiftning. Arbetets syfte är istället att undersöka straffrättens förmåga eller oförmåga att penetrera organisationsstrukturer och förstå företagsstyrning som grund för straffrättsligt ansvar. Målsättningen är att förstå, förklara, och överkomma komplexa kausalsamband. Det är därför företagsboten och corporate manslaughter förtjänar komparation.

1.4 Metod och materialval

För att besvara arbetets frågeställningar används en rättsdogmatisk metod. Denna innefattar studium och analys av rättsakter och rättspraxis, liksom av juridisk doktrin och förarbeten.¹⁷ Det finns förhållandevis lite HD-praxis på den svenska företagsboten. För att ta reda på hur denna lagstiftning tillämpas i praktiken analyseras därför även ett antal underinstansavgöranden.

Arbetet utgår också från en komparativ metod. Denna används för att jämföra olika rättsordningars rättsregler för att kunna fastställa likheter och skillnader mellan dem. Den jämförelse som här kommer att göras med andra länders reglering är en så kallad materiell bilateral mikrojämförelse, d.v.s. en jämförelse mellan materiellt innehåll i två länders enstaka rättsregler.¹⁸ Den komparativa metoden är ofta givande då ett rättsligt problem diskuteras *de lege ferenda*. En diskussion om framtida rättsliga lösningar vinner ofta i kvalitet om den som utgångspunkt även bedömer andra rättsordningars lösningar. Detta eftersom diskussionen inte blir bunden till lösningar som i den inhemska debatten framstår som självklara eller oersättliga.¹⁹

För att jämförelsen ska vara givande krävs att de jämförda rättsreglerna har något liknande drag, ett *tertium comparationis*.²⁰ I detta fall är det liknande draget att företagsboten respektive CMA 2007 har samma funktion och rättspolitiska syfte²¹: de är båda lagstiftningar som antagits för att komma till rätta med problemet att

¹⁷ Sandgren, C, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, sid. 36 f.

¹⁸ Bogdan, M, *Komparativ rättskunskap*, sid. 61.

¹⁹ *ibid* sid. 62.

²⁰ *ibid* sid. 61.

²¹ Jfr, *ibid* sid. 63 och 83.

straffrättslig rättskipning mot juridiska personer upplevts som misslyckad och ineffektiv.

1.5 Forskningsläge

Straffrättsliga sanktioner för juridiska personer var i Sverige tidigare föremål för livlig och närmast konstant debatt i riksdag och departement. Som ett axplock kan nämnas Ds Ju 1978:5, Ds Ju 1979:10, Ds Ju 1981:3, vilka lades till grund för Prop. 1981/82:142. Denna följdes i sin tur av Ds Ju 1984:5 samt Prop. 1985/86:23, vilka lades till grund för företagsbotens införande år 1986. Reformen ansågs dock som misslyckad, varvid Dag Victor tillsattes att leda Företagsbotsutredningen. Resultatet av utredningens arbete blev SOU 1997:127 vilken dock inte ledde till förändrad lagstiftning. Istället följde Ds 2001:69 och Prop. 2005/06:59. Dessa två utredningar lades år 2006 till grund för nuvarande bestämmelser om företagsbot, varefter debatten i mångt och mycket har avstannat.

Företagsboten och straffrättsligt ansvar för juridiska personer har dock endast sparsamt behandlats sparsamt i den svenska doktrinen. Det främsta verket på området är Sverker Jönssons doktorsavhandling ”Straffansvar och modern brottslighet”²², utgiven 2004. Jönsson granskar de straffrättsteoretiska ramverk som ligger till grund för olika modeller av straffansvar för juridiska personer. Ramverken kritiseras ofta med utgångspunkt i analogier. Framställningen fokuserar i huvudsak på underliggande ideologier snarare än praktisk utvärdering av brottsrekvisit. Viss internationell utblick förekommer, men då endast en handfull sidor ägnas åt engelsk rätt blir analysen givetvis översiktlig. Vidare bör påpekas att antagandet av CMA 2007 får ses som en stor nyhet gentemot det rättsläge som rådde då Jönsson disputerade. Den engelska rättsordningen innehöll då ingen rättsakt influerad av den mest innovativa idén på området, objektivt straffansvar för juridiska personer. Icke desto mindre bör Jönssons verk lyftas fram som en stor inspirationskälla för denna framställning, särskilt för dess teoretiska analys av olika ansvarsmodeller.

Niklas Selbergs examensarbete ”Företagsbot: om brott och bot i näringsverksamhet”²³ bör också nämnas. Selberg presenterar en uttömmande analys²⁴ av företagsbotens tillkomst och tillämpningsområde. Framställningen beaktar av naturliga skäl inte rättspraxis sedan den senaste lagändringen angående

²² Jönsson, S, *Straffansvar och modern brottslighet*.

²³ Selberg, N, *Företagsbot: om brott och bot i näringsverksamhet*, examensarbete vid Lund universitet, 2006.

²⁴ Examensarbetet omfattar 128(!) sidor. Det går att argumentera för att Selbergs framställning möjligtvis överträffar Brottsbalkskommentaren på området i termer av omfattning och noggrannhet.

företagsbot, som ju promulgerades samma år som examensarbetet presenterades. Det komparativa perspektivet är också tydligt avgränsat. Samma ofrivilliga begränsningar och frivilliga avgränsningar gäller Eleonor Henrikssons i övrigt utmärkta examensarbete ”Straffansvar för juridiska personer - en möjlighet i svensk rätt?”²⁵ från 2003.

Forskningsläget kring straffansvar för juridiska personer i angloamerikansk rätt är, i stark kontrast till den svenska doktrinen, så stort och livligt att det får anses som oöverskådligt i sin helhet.²⁶ En stor majoritet av de läroböcker i straffrätt som utgivits efter 2007 innehåller genomgångar av CMA 2007:s rättsliga konstruktion. Intresset kan rimligtvis tillskrivas det stora teoretiska nyhetsvärdet kring CMA 2007, liksom den politiska och mediala sprängkraft²⁷ som förenats med lagens utredningsarbete. Tolkningar av lagens tillämpning har därefter förekommit sparsamt, en naturlig följd av den än så länge begränsade rättspraxis som råder kring CMA 2007.

1.6 Disposition

Arbetet kommer i det följande att presenteras enligt följande disposition. Först redovisas rättsfiguren företagsbot i kapitel 2, varvid en analys görs av dess rekvisit och tillämpning i rättspraxis. Särskilt fokus läggs på bestämmelser vars applicering innefattar bedömning av företagsstyrning.

I kapitel 3 följer en historisk återblick över engelsk rätt på temat. Med utgångspunkt i industrialiseringens London presenteras först det *vikarierande straffansvaret* och därefter *identifikationsdoktrinen*. Målsättningen med det historiska avsnittet är dels att illustrera de teoretiska fundamenten bakom straffansvar för juridiska personer, samt varför dessa modeller anses ha misslyckats. Ett annat delsyfte är att ge fortsatt underlag för en teoretisk förståelse av företagsboten. Sedan görs en ingående presentation av den lagtekniska utformningen av CMA 2007, som också tjänar till att exemplifiera objektivt straffansvar för juridiska personer. Tillsammans utgör kapitel 2 och 3 den avhandling och resultatinsamling som är nödvändig för att uppfylla examensarbetets syfte.

²⁵ Henriksson, E, *Straffansvar för juridiska personer- en möjlighet i svensk rätt*, examensarbete vid Lunds universitet, 2003.

²⁶ Jfr t. ex DiMento, J, Geis, G, & Gelfand J.M, *Corporate Criminal Liability - A bibliography*.

²⁷ En intressant redogörelse för kontroverserna återfinns i Wells, C, *Corporate Manslaughter: Why Does Reform Matter?*, s. 648 f. Se vidare avsnitt 3.2.2, 3.2.3 samt 3.4 nedan.

Arbetets analytiska avsnitt utgörs av kapitel 4, 5 och 6. I kapitel 4-5 besvaras arbetets två första frågeställningar i tur och ordning genom jämförelse, analys och diskussion av materialet i de deskriptiva kapitlena. I ljuset av den analys som dithills presenterats avslutas så examensarbetet i kapitel 6. Där presenteras allmänna slutsatser, och arbetets tredje frågeställning besvaras genom policyrekommendationer de lege ferenda.

2. Straffsanktioner mot juridiska personer i svensk rätt

2.1 Företagsbot - historik och reformarbete

Företagsboten infördes 1986. Det sanktionssystem som tidigare låg, personligt straffansvar samt förverkande av vinst, ansågs otillräckligt för att uppfylla syftet att lagföra brottslighet inom ramen för näringsverksamhet. Otillräckligheten ansågs bestå i att det personliga straffansvaret var för ringa för att åstadkomma brottsprevention. Näringsidkaren visade ofta välvilja mot den anställde, till och med i sådan grad att näringsidkaren emellanåt fanns betala den anställdes böter. Eftersom bötesbeloppen bestämdes som dagsböter utifrån den anställdes betalningsförmåga ansågs de ofta alltför låga i relation till näringsidkarens ekonomi och eventuella vinst med anledning av brottet. Samma argument om bristande proportionalitet framfördes för de fall då den anställde dömdes till villkorlig dom.²⁸

Sammantaget innebar detta lagstiftningsläge att näringsidkare efter framgångsrika åtal inte straffades i egentlig mening: låga bötesbelopp och eventuellt förverkande av vinst som uppkommit med anledning av brottet satte näringsidkaren i en ekonomisk status quo efter att processen avslutats. Dessutom visade sig den lagtekniska konstruktionen med förverkande av vinst inbjuda till en form av ”moral hazard”. Förverkande kunde nämligen inte utgå eller verkställas om vinsten inte hunnit uppstå vid tiden för upptäckten av brottsligheten. Förverkandebestämmelserna var därmed oförmögna att eliminera utsikten till vinst med anledning av brottsligheten, liksom vinstens bakomliggande drivkrafter.²⁹

Tanken bakom företagsboten var att komma till rätta med dessa misslyckanden genom att ålägga en bestraffande sanktion mot *näringsidkaren* för fall då brott förekommit i dennes näringsverksamhet. Denna sanktion skulle vara ekonomiskt kännbar. Dessutom ansågs att en sådan kännbar sanktion var nödvändig även för fall där näringsidkaren inte uppnått egen vinning, t. ex vid allmänfarlig verksamhet eller näringsverksamhet som gick i stäv med samhällliga intressen.³⁰

Frågor om ekonomiska sanktioner för företag blev under 1970- och 80-talen föremål för flitig utredning.³¹ Rättsfiguren företagsbot infördes så 1986, men ledde

²⁸ Berggren N-O (red.), *Brottsbalken: en kommentar*, 36:F sid.1 ff.

²⁹ *ibid.*

³⁰ *ibid.*

³¹ Se avsnitt 1.5 ovan.

inte till särskilt frekvent rättskipning mot brottslighet i näringsverksamhet.³² Många bedömare menar att ”boven i dramat” var det rekvisit som för fällande dom krävde att ett grovt åsidosättande av särskild skyldighet förenad med verksamheten var för handen. Rekvisitet upplevdes som så högt ställt att antalet åtal blev få, och antalet fällande domar ännu färre.³³ Den bristande effektiviteten ledde till tillsättandet av en särskild Företagsbotsutredning. Denna presenterade betänkandet ”Straffansvar för juridiska personer”³⁴, där man föreslog ett slopande av företagsboten. Denna skulle ersättas av ett renodlat straffansvar för juridiska personer då fysiska personer begått brott i dess verksamhet.

Förslaget ansågs för långtgående, varför en ny utredningsrunda tillsattes för att se över om företagsboten istället kunde behållas men effektiviseras.³⁵ Nya regler om företagsbot trädde på basis av detta i kraft 2006. Reformens huvudsakliga målsättning var att åstadkomma ökad tillämpning av företagsboten.³⁶ Än en gång nöjde sig lagstiftaren med att kategorisera företagsboten som särskild rättsverkan av brott istället för renodlat straffansvar för juridiska personer.

Förändringens huvuddrag kan beskrivas enligt följande: åläggande av företagsbot underlättades genom slopande av kravet på att brottsligheten innebar grovt åsidosättande av särskilda skyldigheter förenade med verksamheten. Underlättandet var tänkt att förstärka företagsbotens preventiva effekt. Motivuttalanden säger att, eftersom överträdelser i näringsverksamhet ”ofta är hänförliga till företagsorganisation och struktur”³⁷ så skall hotet om företagsbot skapa incitament för en ”god företagsorganisation och erforderliga rutiner”³⁸. Det tidigare kravet på att näringsidkaren inte gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten kompletterades med ytterligare en ansvarsgrund: företagsbot kunde nu även åläggas en näringsidkare för brott begånget av en anställd i ledande ställning eller en anställd med särskilt ansvar för kontroll och tillsyn.

³² Ds 2001:69, sid. 7. Jfr även RättsPM 2006:19, Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Malmö, s. 3.

³³ Se t. ex sammanfattningen av remissvar i Prop. 2005/06:59 sid. 17 f.

³⁴ SOU 1997:127.

³⁵ Mandatet utmynnade i två utredningar, Ds. 2001:69 och Prop. 2005/06:59.

³⁶ Prop. 2005/06:59, sid. 1.

³⁷ *Ibid*, s. 21 ff.

³⁸ *Ibid*.

2.2 Straff eller särskild rättsverkan av brott?

Det svenska straffsystemet har långa rötter i det individuella skuld- och ansvarsbegreppet - det är individer som träffas av straffansvar, inte kollektiv. Denna uppfattning har varit förankrad sedan slutet av 1800-talet³⁹, även om det finns exempel på fall där handelsbolag dömts till böter under andra hälften av samma sekel.⁴⁰

BrB 1 kap. 8 § stadgar att brott bland annat kan föranleda företagsbot. Den åläggs *näringsidkare* (som kan vara en fysisk såväl som juridisk person). Företagsbot är lagtekniskt sett inte en brottspåföljd, utan en särskild rättsverkan av brott. Denna semantiska piruett motiveras av att de straffrättsliga begreppen brott, skuld och straff annars skulle behövas förändras alltför ingående.⁴¹ Icke desto mindre så fungerar företagsboten som en repressiv bestraffning av företag, och det står klart den är ämnad att uttrycka klander mot de näringsidkare som drabbas.⁴²

Domstolar har rätt att pröva åläggande av särskild rättsverkan av brott ex officio. Företagsboten är däremot ett undantag från denna huvudregel, då frågan bara får prövas efter yrkande av åklagare. Detta undantag har antagits med sikte på att undvika obilliga överraskningar för enskilda näringsidkare som annars riskerar bli personligt ansvariga och samtidigt försvara sig mot sanktionen företagsbot.⁴³ Det faktum att företagsbot endast kan åläggas efter yrkande av åklagare, samt att detta verkar motiveras av skäl hänförliga till rättsstatskriterier talar för att vi här egentligen har att göra med straffrätt och brottspåföljd. Dessutom bör det nämnas att motivuttalanden i 1981 års betänkande om ekonomiska sanktioner vid brott i näringsverksamhet beskrev att ekonomiska sanktioner bör användas ”på ett sätt som närmast för tanken till straff”⁴⁴.

Trots enträgna skrivelser om att företagsboten är en särskild rättsverkan av brott och inte ett straff per se så tyder närliggande rättsprinciper på att företagsboten ändå är att anse som straff. Principen *ne bis in idem* som hindrar mål att prövas i Sverige om utländsk brottmålsdom redan föreligger, verkar gälla även åtal där

³⁹ Jfr NJA 1883 s. 118.

⁴⁰ Naumanns tidskrift 1869 s. 139.

⁴¹ Prop. 2005/06:59 sid. 17 ff.

⁴² Se bet. JuU 1985/86:13 sid. 12 sam Prop. 2005/06:59 sid. 14.

⁴³ Berggren N-O (red.), *Brottsbalken: en kommentar*, 36:F sid. 4.

⁴⁴ Ds Ju 1981:3 sid. 83 och prop. 1981/82:142 s. 121f. Tanken verkar ha återkommit i prop. 1992/93:56 sid. 30 f, samt prop. 1995/96:215 sid. 47.

företagsbot är för handen.⁴⁵ Likaså torde juridiska personer i förhållande till mål om företagsbot kunna göra gällande sin rätt till en rättvis rättegång enligt Europakonventionens artikel 6.⁴⁶

2.3 Företagsbot - de lege lata

Det centrala lagstadgandet om åläggande av företagsbot finns i BrB 36 kap. 7§:

”För brott som har begåtts i utövningen av näringsverksamhet skall, på yrkande av allmän åklagare, näringsidkaren åläggas företagsbot, om det för brottet är föreskrivet strängare straff än penningböter och

1. näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten, eller

2. brottet har begåtts av

a) en person i ledande ställning grundad på befogenhet att företräda näringsidkaren eller att fatta beslut på näringsidkarens vägnar, eller

b) en person som annars haft ett särskilt ansvar för tillsyn eller kontroll i verksamheten.

Första stycket gäller inte, om brottsligheten varit riktad mot näringsidkaren.”

Nedan följer en mer utförlig redogörelse för bestämmelsens olika rekvisit. Rättspraxis som belyser tolkningen av rekvisiten presenteras, tolkas och analyseras löpande i texten. Rättsfall avgjorda under äldre lagstiftning beaktas i den mån de resonerar kring icke-förändrade rekvisit. Underrättspraxis beaktas i den mån domskälen är intressanta för detta arbete.

2.3.1 Underliggande brott

Först och främst måste alltså ett brott ha begåtts. Dess objektiva och subjektiva rekvisit ska vara uppfyllda - en fysisk person måste ha skuld till brottet.⁴⁷ Däremot krävs inte att en gärningsman i form av en fysisk person identifieras eller åtalas. Så kallad anonym culpa, varigenom det står klart att en straffbart oaktsam gärning begåtts bör kunna läggas till grund för åläggande av företagsbot.⁴⁸ Det har från åklagarhåll påpekats att det praktiskt sett sällan går att konstatera uppsåtligt brott då gärningsmannen inte är känd, även om möjligheten teoretiskt finns. Det är dock

⁴⁵ Prop. 2005/06:59 sid. 54 ff.

⁴⁶ Se Warnling-Nerep, W, *Sanktionsavgifter: särskilt i näringsverksamhet*, sid. 153.

⁴⁷ Prop. 2005/06:59 sid. 41.

⁴⁸ Se prop. 1985/86:23 s. 62, jfr RättsPM 2006:19, Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Malmö, s. 3.

mindre komplicerat att konstatera att någon i en sluten organisation agerat vårdslöst utan att bevisa vem eller vilka dessa personer är.⁴⁹ Åklagarmyndigheten rekommenderar t.o.m åklagare att *inte* i alltför stor utsträckning ägna resurser åt att identifiera gärningsmän i dylika fall.⁵⁰ Man kan därmed ana att den svenska företagsbotskonstruktionen faktiskt öppnat dörren på glänt för fällande domar för culpösa brott baserade på aggregerad culpa hos flera icke-identifierade individer.

I **RH 1992:73** hade det miljöfarliga ämnet PCB återfunnits i spillolja som ett bolag tagit om hand och återanvänt. Det åtalade bolaget ålades företagsbot trots att det inte kunde utredas vem som ”närmast varit ansvarig för att kontrollen av spilloljan fungerade och att givna instruktioner följdes”. Exakt vilken person som haft detta ansvar och som alltså inte utfört sina uppgifter behövde inte utredas.⁵¹ Detta ”ansiktslösa” förhållningssätt tyder också på en viss acceptans av företaget som en egen organism, vars kontrollsystem och riskhantering existerar och kan bedömas oberoende av bevis på namngivna individers agerande i tid och rum.

I **Göta Hovrätts dom i mål B 2567-11** ålades en näringsidkare (som drev ett tivoli) företagsbot efter att tvååring skadats sedan ett annat barn lyckats manövrera en obehövad strömbrytare så att en karusell plötsligt satts igång. Målet är noterbart då det illustrerar hur företagsbot kan åläggas där anonym culpa föreligger, dvs där gärningsmannen till det underliggande brottet inte kan identifieras. I målet gick det inte att utreda vem som haft ansvaret för att bevaka strömbrytaren, men det stod enligt hovrätten klart att *någon* inom bolaget vållat barnet kroppsskada genom oaktsamhet att utöva tillsyn över strömbrytaren.⁵²

2.3.2 Anknytning - brott skall ha begåtts i näringsverksamhet

Brottet ska ha begåtts under utövning av näringsverksamhet. Detta rekvisit är uppfyllt då brottet har en tydlig anknytning till den verksamhet som ansvarssubjektet bedriver i sin roll som näringsidkare.⁵³ Inga krav uppställs dock på att brottet ska vara utpräglat näringsrättsligt. Således kan brottet bestå i överträdelse av brottsbalksbestämmelser likväl som av näringsreglerande eller specialstraffrättslig lagstiftning. Det avgörande är anknytningen mellan brottet och

⁴⁹ *Ibid*, sid. 7.

⁵⁰ *Ibid*, sid. 16.

⁵¹ RH 1992:73.

⁵² Göta hovrätts dom av den 20 mars 2012 i mål B 2567-11.

⁵³ Prop 1985/86:23 sid. 28.

näringsidkarens verksamhet.⁵⁴ Då den åtalade är en juridisk person kan åtal väckas även då den bakomliggande ägarstrukturen förändrats sedan brottet begicks.⁵⁵

Både privat och offentligstyrd näringsverksamhet omfattas av reglerna.⁵⁶ I **RH 1999:84** ansågs ett brott begånget i ett byggprojekt som företogs inom ramen för kommunal gymnasieutbildning inte ha begåtts i näringsverksamhet. Detta trots att byggprojektets beställare var ett kommunalt uthyrt ridhus vilket i sig bedömdes vara näringsverksamhet. Talan om företagsbot ogillades.⁵⁷ I ett mål avgjort av Varbergs tingsrätt ansågs dock brott mot Lagen (1985:426) om kemiska produkter begånget dels i en kommuns energiverk, och sedermera under det kommunala energibolag som övertagit verksamhet, ha begåtts under utövning av näringsverksamhet.⁵⁸

2.3.3 Ansvarssubjektet - vem är näringsidkare?

Med ansvarssubjektet *näringsidkare* avses fysiska eller juridiska personer som på yrkesmässig basis bedriver ekonomisk verksamhet. Bedrivande av ekonomisk verksamhet skall tolkas vitt, och några krav på att verksamheten skall vara vinstdrivande uppställs inte.⁵⁹ Begreppet juridisk person avser naturligtvis handelsbolag, aktiebolag och ekonomiska föreningar, men också statliga och kommunala bolag liksom statliga och kommunala affärsdrivande verk.⁶⁰ Så har exempelvis kommunalt avloppsreningsverk samt kommunalt vattenverk bedömts vara näringsidkare under de äldre företagsbottsreglerna.⁶¹ Kommunalt fritidshem har också ansetts som näringsverksamhet då det tagit ut avgifter och konkurrerat med privatdrivna fritidshem.⁶² Däremot har samma fråga beträffande Kriminalvårdsanstalten samt Värmlands landstings drift av Arvika sjukhus besvarats nekande.⁶³ Gränsdragningen i fall med offentlig huvudman verkar alltså utgå från graden av myndighetsutövning.

⁵⁴ Berggren N-O (red.), *Brottsbalken: en kommentar*, 36:7 sid.1.

⁵⁵ *Ibid*, sid. 2.

⁵⁶ Prop. 1985/86:23 sid. 26 ff och sid. 62 f.

⁵⁷ RH 1999:84.

⁵⁸ Varbergs tingsrätt, dom av den 19 juni 1996 i mål 1996 DB 380.

⁵⁹ Prop 2005/06:59 sid. 20.

⁶⁰ Berggren N-O (red.), *Brottsbalken: en kommentar*, 36:7 sid. 1.

⁶¹ Miljööverdomstolen, dom av den 21 maj 2001 i mål 6957-00.

⁶² Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom av den 20 februari 2012 i mål B 65-10.

⁶³ MÖD 2001:22 resp. MÖD 2001:21

Om verksamheten överlåtits eller drivs i förändrad associationsform efter det att brottet har begåtts blir ”den nye” näringsidkaren ansvarssubjekt under bestämmelsen. Om överlåtaren var en enskild näringsidkare torde ansvaret trots överlåtelse stanna kvar hos denne individ.⁶⁴

Företagsbotens ansvarskonstruktion medger alltså att en sanktion, som i allt väsentligt är tänkt som bestraffning⁶⁵, träffar juridiska personer trots lagstiftarens kategoriska avfärdande av straffansvar för juridiska personer.⁶⁶ Dessutom leder åläggande av företagsbot till att det ansvarssubjekt som klandras inte är detsamma som har orsakat det underliggande brottet.⁶⁷ Särskilt noterbart är det rent vikarierande straffansvar som kan träffa en enskild näringsidkare för brott begånget av dennes anställda - det enkla bolaget är ju inte en juridisk person, varför bolagsmannen får sökas personligen.

2.3.4 Ansvarssubjektets gärning, skuld och ansvarsfrihet ”...inte gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten..”

Än viktigare för denna framställning är det rekvirit som föreskriver att företagsbot åläggs då ”näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten”. Denna bestämmelse är företagsbotens kärnrekvisit⁶⁸, och tillika det närmaste svensk straffrätt kommer till att explicit ta hänsyn till företagsstyrning vid konstaterande av ansvar. Typexemplet tar sikte på fall då näringsidkaren haft bristande rutiner eller kontroller för att förebygga brott i sin näringsverksamhet.⁶⁹ Bestämmelsen riktar sig mot instruktioner till anställda såväl som på verksamhetens organisation i stort. Någon typ av minimistandard för företagsstyrningen i detta hänseende torde föreligga - företagsbot har utdömts då en näringsidkare inte känt till sin skyldighet att utarbeta arbetsmiljöplan trots att detta aldrig kommit på tal i näringsidkarens kontakter med byggnadsnämnd.⁷⁰

⁶⁴ Prop. 1985/86:23 sid. 25 f.

⁶⁵ Jfr Wennberg, S, *Är kriminalisering en relevant metod för den kommersiella rättens efterlevnad?*, sid. 604 f.

⁶⁶ Jfr Prop 2005/06:59 sid. 16.

⁶⁷ Prop 1985/86:23 s. 24.

⁶⁸ Selberg kallar det t.o.m ”företagsbotens ratio legis”, se Selberg, N, *Företagsbot: om brott och bot i näringsverksamhet*, s. 92.

⁶⁹ Berggren N-O (red.), *Brottsbalken: en kommentar*, 36:7 sid. 2, se även Prop. 2005/06:59 sid. 24 och 60.

⁷⁰ Sundsvalls Tingsrätt dom av den 4 mars 2010 i mål B 549-09.

Företagsboten åläggs inte som straff för det för det specifika brott som föreligger. Konstruktionen tar istället sikte på underlåtenhet att förebygga brott.⁷¹ Företagsbot åläggs i fall då företagsledningen hade kunnat förhindra brottet genom en ändamålsenligt utformad tillsyn och kontroll.⁷²

Motsatsvis gäller alltså att förutsättning för utdömande företagsbot saknas för de fall då näringsidkaren gjort vad som rimligen kan krävas för att förhindra det aktuella brottet. Det rör sig om fall då verksamheten ”organiserats så att en rimlig kontroll utövas av att den bedrivs på ett lagenligt sätt eller i fall där en anställds brott har begåtts i strid mot uttryckliga och allvarliga order eller instruktioner”⁷³. Ansvarsfrihet utgår därför då det ”inte skäligen kan krävas av näringsidkaren att han borde ha förutsett att det (brottet, min anm.) kunde komma till stånd”⁷⁴.

Kraven för sådan ansvarsfrihet verkar högt ställda: allmänt hållna regler och föreskrifter om att näringsidkarens anställda skall hålla sig inom de författningar som reglerar området är ej tillräckligt för ansvarsfrihet. Det krävs istället att näringsidkaren aktivt varit verksam för att förebygga brott i näringsverksamheten. För att en näringsidkares specifika rutiner och föreskrifter skall kunna leda till ansvarsfrihet krävs att de varit allvarligt menade, konkreta och preciserade, samt att de meddelats *just* i syfte att förebygga den typ av brott varom det är fråga. Vidare krävs att föreskrifterna varit ändamålsenliga mot detta syfte, samt att en rimlig nivå av efterlevandekontroll upprätthållits. Instruktioner till anställda verkar dock inte behöva ha meddelats på någon särskilt kvalificerad nivå i organisationsschemat.⁷⁵

Möjligheten till ansvarsfrihet under bestämmelsen har i vissa rättsfall ansetts i det närmaste prekluderad då det underliggande brottet är arbetsmiljöbrott efter vållande till annans död (BrB 3 kap. 9-10 §§).⁷⁶

Dessutom måste näringsverksamheten ha organiserats så att en rimlig kontroll av verksamhetens laglighet faktiskt upprätthållits, oavsett om föreskrifter utfärdats eller inte. Detta innebär att säkerhetsföreskrifter som på ett systematiskt sätt åsidosatts på grund av brister i kontroll inte bör kunna leda till ansvarsfrihet.

⁷¹ Jfr. Jareborg, & N, Zila, J, *Straffrättens påföljdslära*, sid. 60 f.

⁷² Jfr RättsPM 2006:19, Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Malmö sid. 7.

⁷³ Prop. 1985/86:23 sid. 66.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ Berggren N-O (red.), *Brottsbalken: en kommentar*, 36:7 s. 2.

⁷⁶ Jfr bl. a den medialt uppmärksammade tingsrättsdomen där NCC ålades företagsbot om 2 miljoner SEK efter att en lärling klämts ihjäl, Umeå tingsrätt, dom av den 8 juli 2011 i mål B 1061-10.

Likaså anses brott begånget med någon typ av godkännande från ledande befattningshavare alltid kullkasta möjligheten till ansvarsfrihet även då godtagbara rutiner och säkerhetsföreskrifter gällt i övrigt.⁷⁷ Å andra sidan minskas kraven på instruktioner, kontrollverksamhet och ingripande från näringsidkaren ju mindre sannolikheten var för att det aktuella brottet skulle begås.⁷⁸ Lagstiftaren verkar vilja signalera att riskminimering är ett krav, men att riskeliminering är en utopi.

Anknytningen mellan näringsidkarens åtgärder för att förebygga brott och brottets art bör också beaktas vid fastställande av ansvar. Näringsidkaren skall därför ej hållas ansvarig för så kallade abnormhandlingar, då brottet framstår som perifert i förhållande till näringsverksamheten på så vis att näringsidkarens saknat rimliga möjligheter till riskminimering.⁷⁹

I **RH 1992:73** hade det miljöfarliga ämnet PCB återfunnits i spillolja som ett bolag tagit om hand och återanvänt. Bolagets företrädare var medvetna om behovet av kontroll av spilloljan och utfärdat instruktioner om detta. Trots detta eftersattes kontrollen av oljan, och företrädare för bolaget gjorde ingen uppföljning kring huruvida kontroller kommit till stånd. Förutsättningar för ansvar under Lagen (1985:426) om kemiska produkter 20 § 1p förelåg. Detta nonchalanta förhållningssätt till riskhantering ansågs uppfylla kravet på att näringsidkaren inte gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten. Att utfärda föreskrifter räcker inte, de måste implementeras och deras efterlevnad måste kontinuerligt utredas och kontrolleras. Företaget ålades företagsbot⁸⁰

I **NJA 1999 s. 87** hade ett mejeriföretag vid minst sex tillfällen kraftigt överskridit tillåtna gränsvärden för utsläpp av biokemiskt syreförbrukande substans. Talan om företagsbot ogillades, men HDs domskäl är ändå av intresse då dessa under bedömningen av rekvisitet *”näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten”* innehåller vissa resonemang av företagsekonomisk karaktär.

Utsläppen hade orsakats av att mjölkprodukter vid olika tillfällen runnit ut i avloppet. Detta hade i sig orsakats av ett flertal faktorer utan samband sinsemellan: pump- och datorfel samt läckage hos slangar och rör. Man kan tolka dessa brister som något som sammantaget tytt på att näringsidkaren inte gjort vad han kunnat för att förhindra brottsligheten. Att så många olika brister lett till skadlig följd vid flera tillfällen under en lång tid tyder på svag företagsstyrning

⁷⁷ Prop. 1985/86:23 sid. 112 f.

⁷⁸ Prop. 1985/86:23 sid. 67.

⁷⁹ Berggren N-O (red.), *Brottsbalken: en kommentar*, 36:7 sid. 3.

⁸⁰ RH 1992:73.

och en icke-lärande företagskultur. HD ansåg dock att dessa varierande orsaker - då de inte visats ha något egentligt samband utan snarare borde bedömas som olyckor - istället tydde på motsatsen. HD ansåg att näringsidkaren inte skäligen kunnat agera annorlunda.

HD fortsätter sina domskäl med ett resonemang där man väger ovan nämnda rekvisit mot något som kan liknas vid den nationalekonomiska incitamentsläran. De mjölkprodukter som runnit ut i avloppet var avsedda för försäljning - därmed bör mejeriföretaget ha haft starka incitament för att undvika spillet. Detta borde enligt HD tyda på att näringsidkaren knappast hade underlåtit att försöka förhindra brottsligheten. Tvärtom var det rimligt att anta att näringsidkaren hade ett stort intresse av att förhindra utsläppen. Varför låta omsättningstillgångar rinna ut i intet? Näringsidkarens hade ”*ett med miljöintresset sammanfallande intresse av att de ifrågavarande produkterna inte gick till spillo*”⁸¹. Avgörandet är intressant eftersom rationell företagsstyrning beaktas inom ramen för en subjektiv oaktksamhetsbedömning utifrån *företagets* synsätt - som vore företaget ett förmänskligt straffrättsligt ansvarssubjekt.

I **NJA 2007 s. 369** hade en stuveriarbetare avlidit då en kran under lossning kommit i gungning och mot en vägg klämt honom till döds i ett lastrum. Kranföraren hade inte haft full sikt ner i lastrummet.

VD:n på företaget fälldes till ansvar för arbetsmiljöbrott enligt BrB 3 kap. 10 §. Det ansågs bevisat att han inte delegerat sitt ansvar att utse signalman över varje arbetsområde, däribland lastrummet. Hade signalman funnits på plats ansågs det osannolikt att olyckan skulle ha inträffat. Eftersom sådan signalman inte funnits på plats, och detta berott på VD:ns oaktksamhet så ansågs rekvisitet uppfyllt. HD menade att olyckan aldrig hade inträffat om VD:n sett till att ha en signalman på plats, vilket man uppenbarligen ansågs kunna kräva av honom.

I målet hade Riksåklagaren även yrkat att företaget skulle åläggas företagsbot. Eftersom olyckan inträffade år 2003 hade HD att bedöma yrkandet enligt den äldre lagstiftningen om företagsbot. HD konstaterade att åläggande av företagsbot krävde att det då gällande rekvisitet ”grovt åsidosättande mot särskild skyldighet” var uppfyllt.⁸² Företaget friades, men företagsbot hade dock sannolikt kunnat åläggas under dagens reglering då VD:ns agerande troligtvis kunde likställas med rekvisitet att ”*näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kunde krävas för att förebygga brottsligheten*”.

⁸¹ NJA 1999 s. 87

⁸² NJA 2007 s. 369.

I **mål 2011-B 270**, avgjort i **Hovrätten över Skåne och Blekinge** hade en elektriker avlidit till följd av skador som åsamkats honom då han blivit överkörd av en hjullastare efter utfört arbete på en återvinningscentral. Hovrätten ålade företaget företagsbot om en miljon kronor med motiveringen att elektrikers död orsakats av företagets underlåtenhet att göra en riskbedömning, samordna arbetet samt utfärda och delge säkerhetsrutiner.⁸³

I **RH 2011:54** hade en näringsidkare fått i uppdrag att riva ett brandtorn. Under arbetet lät näringsidkaren sin underentreprenör elda upp impregnerat virke från brandtornet, vilket orsakat farligt utsläpp av arsenik, krom och koppar. I målet ansågs utrett att näringsidkaren kände till att impregnerat virke inte fick eldas upp, utan istället skulle lämnas in till återvinningscentral jämte Miljöbalken 29 kap 1 § första stycket 1. Hovrätten anförde att höga krav på *hantering och riskminimering* bör ställas på näringsidkare som regelbundet utför rivningsarbeten i naturen. Dessa krav innebär att näringsverksamheten måste präglas av ”*god organisation och struktur, att anställda ges erforderliga föreskrifter och instruktioner samt att rutiner övervakas för att säkerställa att miljöbrott inte begås i verksamheten*”⁸⁴.

I detta fall ansågs dessa krav medföra att näringsidkaren hade en skyldighet att undersöka om miljöfarliga ämnen fanns i anläggningarna. Försummelse av sådan undersökning medför ansvar för miljöbrott. Eftersom näringsidkaren borde ha undersökt virket (och därmed insett risken för utsläpp vid eldning) ansågs han inte ha vidtagit åtgärder för förebyggande av brottet.⁸⁵

Hovrätten tog alltså sikte på nyckelbegreppet *risk* vid åläggande av företagsbot: näringsidkarens grad av risktagande i förhållande till straffbudet blir avgörande för om näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten enligt BrB 36 kap. 7 §. Fallet kan tolkas som att näringsidkaren under detta rekvisit intar en ställning som påminner om en *övervakningsgarant*⁸⁶, med skyldighet att avvärja de risker och faror ens verksamhet ger upphov till. Målet kan också tolkas så att individers kollektiva kunskap om ett förhållande inom ett företag kan läggas företaget till last som ett subjektivt element i ansvarsfrågan.

I **mål B-818-10**, avgjort i **Hovrätten för Övre Norrland** ålades en näringsidkare företagsbot. Anställda som skötte ett transportband hade för vana att rätta till fotoceller med händerna vid driftstopp, vilket ledde till att en man vid ett tillfälle

⁸³ Hovrätten över Skåne och Blekinge dom den 14 maj 2011 i mål B 270.

⁸⁴ Jfr Prop. 1985/86:23 sid. 28 ff, samt Prop 2005/06 sid. 23 ff.

⁸⁵ RH 2011:54

⁸⁶ Jfr Jareborg, N, *Allmän kriminalrätt*, sid. 181 ff.

ådragit sig svåra skador. Näringsidkarens riskarbete innebar bland annat att tre skyddsronder årligen gjordes i bolagets verkstad. Under dessa skyddsronder hade dock frågan aldrig ställts om hur de anställda hanterade driftstopp vid det specifika transportbandet. Hovrätten menade att olyckan aldrig hade skett om denna fråga ställts, eftersom näringsidkaren isåfall borde ha givit order om att upphöra att rätta till fotoceller med händerna. Genom att inte ställa frågan hade näringsidkaren brustit i sin riskhantering och på så vis inte gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten.⁸⁷ Målet kan tolkas som att höga krav ställs på näringsidkare under den berörda bestämmelsen. Näringsidkaren hade i fallet implementerat ett regelbundet säkerhetsarbete, och hade ingen kännedom om att de anställda på eget bevåg agerat som de gjorde.

I **Hovrätten över Skåne och Blekinge**, dom i mål **B 1057-10** ansågs det faktum att näringsidkaren inte vidtagit åtgärder för att ta reda på innehåll i gällande miljörättsliga normer i sig visa att näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga viss brottslighet.⁸⁸ Målet kan tolkas så att en näringsidkares underlåtenhet att skaffa sig och förmedla kunskap till organisationen i vissa angelägenheter kan läggas honom till last som en sorts oaktsamhet.⁸⁹

I **Göta Hovrätts** dom i **mål B 3412-10** ålades företagsbot då näringsidkaren inte ansågs ha gjort tillräckligt för att försäkra sig om att en chaufför haft tillräcklig kompetens att utföra en djurtransport under vilken 1700 höns dött.⁹⁰ Även här tog hovrätten hjälp av subjektiva element för att bedöma objektivt agerande.

I **Svea Hovrätts** dom i **mål B 5075-12** ålades en näringsidkare företagsbot om 20000 kronor efter brott mot utlänningslagen. Näringsidkaren hade inte kontaktat Migrationsverket för att förvissa sig om att en utrikes född anställd haft arbetstillstånd. Därmed hade man inte gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten.⁹¹

Hovrätten över Skåne och Blekinge ansåg i **mål B 1736-09** att den kedja som inhägnade en robotpackningsanläggning inte var tillräcklig som skydd mot att anställda skulle sträcka sig in i maskinen. Kedjan satt för lågt och för nära

⁸⁷ Hovrätten för Övre Norrland, dom av den 3 mars 2011 i mål B-818-10.

⁸⁸ Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom av den 12 december 2011 i mål B 1057-10, se även Hovrätten för Västra Sverige dom av den 10 maj 2012 i mål B 599-11, samt Svea Hovrätt dom av den 12 april i mål B 8587-11.

⁸⁹ Se även Hovrätten för övre Norrland, dom av den 11 maj 2011 i mål B 1119-10.

⁹⁰ Göta Hovrätt, dom av den 21 december 2011 i mål B 3412-10.

⁹¹ Svea Hovrätt, dom av den 14 november 2012 i mål B 5075-12.

maskinen, och näringsidkaren hade därmed inte gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brott mot arbetsmiljölagen.⁹² Denna bedömning gjordes trots att maskinen ännu inte varit helt intrimmad och trots att en utomstående riskkonsult varnat anställda för skaderisken.

I **Göta Hovrätts** ovan refererade dom i **mål B 2567-11** ålades en näringsidkare (som drev ett tivoli) företagsbot efter att tvååring skadats sedan ett annat barn lyckats manövrera en obehövad strömbrytare så att en karusell plötsligt satts igång. Verksamheten hade av näringsidkaren organiserats så att en ensam anställd haft ansvar för att samtidigt stå vid strömbrytaren, ta emot biljetter, släppa in och ut barn samt hålla barnen under uppsikt. Dessa arbetsuppgifter visade sig omöjliga att utföra simultant. I sina domskäl menade hovrätten att denna brist i näringsidkarens organisation och säkerhetsrutiner innebar att denne inte skäligen gjort vad som kunnats för att förebygga brottsligheten.⁹³

I de ovan refererade målen verkar domstolarna ha gjort sitt bästa för att formulera hur en näringsidkares straffvärda underlåtenhet att vidta skäligen brottsförebyggande åtgärder i sin företagsstyrning bör te sig. Lösningar och argumentation varierar självklart beroende sakomständigheter, underliggande brott, och näringsidkarnas organisationer. Det är dock noterbart hur ofta subjektiva element smugit sig in i bedömningar av ett rekvisit som ju åtminstone straffrättsterminologiskt sett är ”objektivt”. Samma synpunkt är också intressant ur ett annat hänseende: då subjektiva element letar sig in i domskäl kring företagsbot tar domstolarna ett litet steg mot att erkänna juridiska personer som straffrättsliga subjekt jämförbara med individer. Detta går i viss mån på tvärs med lagstiftarens uppfattning om att endast individer kan begå brott, vilket är huvudskälet till att gärningsman och ansvarssubjekt separerats i BrB 36 kap. 7 §.

2.3.5 Utvidgat ansvar - person i ledande ställning

Nästa rekvisit avser fall då personer med särskilt ansvar inom företaget begått brottet. I dessa fall kan näringsidkaren förvisso ha föreskrivit och implementerat godtagbara riskkontroller. Gärningsmannens nyckelposition i organisationen (som ofta kan innebära att denne står utanför företagets kontroller) anses dock motivera ett utvidgat ansvar för näringsidkaren. Detta rekvisit verkar även ta sikte på fall där brister i kontrollsystem hänför sig till just de personer som är satta att ha kontrollen under sin översyn.⁹⁴ Det utvidgade ansvaret torde i praktiken oftast

⁹² Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom av den 8 februari 2011 i mål B 1736-09.

⁹³ Göta hovrätts dom av den 20 mars 2012 i mål B 2567-11.

⁹⁴ Brottsbalken: En kommentar 36:7 s. 4.

träffa större företag, med omfattande inslag av arbetsdelning och delegering. Abnormhandlingar föranleder dock inte företagsbot heller under denna grund.⁹⁵

Med ”person i ledande ställning” avses främst personer som har ett särskilt ansvar för verksamhetens laglighet, samt personer med befogenhet att företräda den företaget utåt eller fatta beslut för företagets räkning. Personen ifråga torde i de flesta fall ingå i företagsledningen, men även personer som självständigt rapporterar inför företagsledningen bör också kunna komma ifråga.⁹⁶

2.3.6 Utvidgat ansvar - person med särskilt ansvar för tillsyn och kontroll

Med ”*person som annars haft ett särskilt ansvar för tillsyn och kontroll*” menas personer som har ansvar för att utöva kontroll och tillsyn över att lagstiftning såväl som interna regler och säkerhetsföreskrifter upprätthålls. Skrivelsen ”särskilt ansvar” verkar innebära att personens ansvar skall vara kvalificerat. Detta bedöms från fall till fall. Bestämmelsen är inte tänkt att träffa personer med löpande ansvar för till exempel drift av en maskin, men väl förmän och arbetsledare.⁹⁷ Platschefer på byggnadsarbetsplatser torde regelmässigt omfattas av bestämmelsen.⁹⁸ Bedömningen av vem som har särskilt ansvar för tillsyn och kontroll är avsedd att avgöras mot bakgrund av sakomständigheter från fall till fall - det verkar alltså krävas att domstolen i någon mån gör en analys av näringsidkarens organisationsschema, dess ansvarsfördelning samt näringsidkarens interna processer.⁹⁹

2.3.7 Ansvarsfrihet då brottet riktats mot näringsidkaren själv

Av BrB 36 kap. 7§ andra stycket framgår att företagsbot inte kommer ifråga om brottet riktats mot näringsidkaren själv, dvs för fall där näringsidkaren har möjlighet att vara målsägande i brottmålet. Bestämmelsen tar dock inte sikte på fall där näringsidkaren endast indirekt drabbats. Ett typexempel är en anställd som för egen vinning begår brott mot en av näringsidkarens affärskontakter. Ett sådant fall kommer givetvis drabba näringsidkaren negativt, men denne är likväl inte att jämföras med ett brottsoffer som kan omfattas av denna ansvarsfrihetsbestämmelse.¹⁰⁰

⁹⁵ Prop 2005/06:59 sid. 25.

⁹⁶ Prop. 2005/06:59 sid. 21 ff.,

⁹⁷ Berggren N-O (red.), *Brottsbalken: en kommentar*, 36:7 sid. 4.

⁹⁸ Jfr Svea Hovrätt dom av den 11 januari 2011 i mål B 1007.

⁹⁹ RättsPM 2006:19, Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Malmö, sid. 8.

¹⁰⁰ Prop 2005/06:59 sid. 27.

2.3.8 Förhållandet mellan företagsbot och straffansvar för individer

En annan viktig nyhet i 2006 års lagändring är att bestämmelsen BrB 36 kap. 10a § gjort näringsidkarens straffansvar primärt i förhållande till straffansvar för individer vad gäller oaktsamma brott vars straffskala ligger på bötesnivå.¹⁰¹ Åklagarmyndigheten synes ha välkomnat reformen, vilket kan illustreras av följande citat:

”I fall där ansvarsfrågan är svårutredd kan det vara lämpligt att inrikta förundersökningen på enbart talan om företagsbot. På så sätt kan åklagaren föranstalta om en kännbar sanktion utan en kostsam och många gånger fruktlös utredning om vem som skall anses som gärningsman.”¹⁰²

I **RH 2009:41** dömdes tre individer till fängelsestraff för grovt skattebrott och grovt bokföringsbrott som de begått i sitt gemensamt ägda ”faktureringsbolag”. Åklagaren yrkade även på åläggande av företagsbot om tre miljoner kronor för faktureringsbolaget, som vid den här tiden tömts på pengar. Hovrätten ansåg att utdömmande av både fängelsestraff och en så hög företagsbot skulle utgöra oproportionerligt hårt bestraffning. Man anmärkte även att motivuttalandena rekommenderar företagsbot som primär sanktion i mindre allvarlig brottslighet, samt att viss straffrabatt för individer kan få förekomma i fall då företagsbot och ålagts.¹⁰³ Presumtionen om primär sanktion förelåg inte med tanke på brottslighetens svårighetsgrad. Det andra alternativet ansågs obilligt mot bakgrund av faktumet att bolaget inte haft någon seriös verksamhet och saknade betalningsförmåga. Hovrätten ogillade därför yrkandet på företagsbot i syfte att tillförsäkra ett kännbart straff. Samtidigt uttalade man att åläggande av företagsbot skulle vara ett ”slag i luften”¹⁰⁴. Målet kan tolkas så att domstolarna verkar vara villiga att ta sig viss frihet i att själva välja ansvarssubjekt utefter de praktiska omständigheter som målet påbjuder.

¹⁰¹ *Ibid*, s. 36.

¹⁰² RättsPM 2006:19, Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Malmö sid. 8.

¹⁰³ Jfr Prop 2005/06 sid. 41 ff.

¹⁰⁴ RH 2009:41

3. Straffansvar för juridiska personer i Storbritannien

3.1 Vikarierande straffansvar för juridiska personer

*"Did you ever expect a corporation to have a conscience, when it has no soul to be damned, and no body to be kicked?"*¹⁰⁵

Före 1944 utgick straffansvar för juridiska personer i engelsk rätt från ett vikarierande straffansvar. Juridiska personer straffades för brottsliga gärningar som dess funktionärer begått. Till en början gällde doktrinen bara brott med strikt ansvar där ingen *dolus* eller *culpa* hos funktionären behövde etableras. Sedermera kom det vikarierande straffansvaret att utvidgas till att också omfatta brott med subjektiva insiktsrekvisit.¹⁰⁶ Nedan ges en koncis historieskrivning av det första steget mot straffansvar för juridiska personer i engelsk rätt.

3.1.1 Husbondeansvar, civilrättsligt ansvar för arbetsgivare, straffansvar för specialsubjekt

Det engelska rättsväsendet har under lång tid accepterat någon typ av straffansvar för juridiska personer. De första judiciellt godtagna resonemangen i denna riktning uppkom under tidigt 1700-tal, då domstolar började hålla husherrar civilrättsligt ansvariga för deras tjänares brottsliga handlingar.¹⁰⁷ Det vikarierande ansvaret kom att breddas under 1800-talet, då domstolarna analogvis började ålägga arbetsgivare skadeståndsskyldighet för brottsliga handlingar begångna av deras arbetstagare, under förutsättning att brottet var tillräckligt kopplat till anställningen.¹⁰⁸

Det tidiga 1900-talsfallet *Lloyd v. Grace Smith & Co*¹⁰⁹ illustrerar principen. En advokat anställde en man som vilseledde en klient att skriva över sina tillgångar till honom. Advokaten hade ej instruerat den anställde att handla så, men House of Lords ansåg ändå advokaten (i egenskap arbetsgivare) civilrättsligt ansvarig för den anställdes handlingar. Lord Macnaghten uttalade att:

¹⁰⁵ cit. Lord Chancellor Edward Thurlow, 1789.

¹⁰⁶ *Mousell Bros Ltd v. London & North West Ry Co Ltd* (1917) 2 K.B. 836.

¹⁰⁷ Pinto, A, & Evans, M, *Corporate Criminal Liability*, sid. 20.

¹⁰⁸ Se t. ex *Reedie v. London & N.W. Ry* (1849) 4 Ex. 244.

¹⁰⁹ *Lloyd v. Grace Smith & Co* (1912) A.C. 716 HL.

”...a principal must be liable for the fraud of his agent committed in the course of his agent’s employment...whether the fraud be committed for the principal’s benefit or not.”¹¹⁰

Urbanisering, industrialisering och kommersialisering av samhället under 1800-talet ledde till viss lagstiftningsaktivitet i syfte att stärka den offentliga välfärden. Vissa rättsakter som antogs under denna tid försågs med bestämmelser om strikt straffrättsligt ansvar vid överträdelser.¹¹¹ Dessa ansvarsbestämmelser kunde träffa fysiska såväl som juridiska personer.¹¹² Ett tidigt exempel är fallet *Birmingham and Gloucester Railway Company* där ett företag fälldes till ansvar efter att ha underlåtit att uppföra säkerhetsviktiga brobågar i samband med ett brobygge. Detta var påbjudet enligt lag.¹¹³ I ett liknande fall, *Great North of England Railway Co*, uttalade Lord Denman C.J att

”The law is often entangled in technical embarrassments; but there is none here. It is as easy to charge one person, or a body corporate, with erecting a bar across a public road as with the non-repair of it; and they may as well be compelled to pay a fine for the act or for the omission”.¹¹⁴

Då det tidigare fastslagits att juridiska personer kunde bli föremål för civilrättsligt vikarierande ansvar¹¹⁵ liksom för lagstiftade brottstubriceringar utan subjektivt insiktsrekvisit, förelåg det vid detta läge inga större filosofiska hinder mot att tillämpa detta idégods även i andra brottmål under common law.¹¹⁶

3.1.2 Vikarierande straffansvar för brott med subjektiva insiktsrekvisit

1889 promulgerades Interpretation Act, vars s.2(1) stadgade att ”subject to the appearance of a contrary intention, the word person in a statute or subordinate legislation is to be construed as including a body of persons corporate or unincorporate”. I kombination med den rättsutveckling som beskrivits i avsnitt 3.1.1 ovan började domstolarna vid denna tid på allvar acceptera att juridiska personer kunde hållas straffrättsligt ansvariga för en rad brott - inte bara sådana

¹¹⁰ *Lloyd v. Grace Smith & Co* (1912) A.C. 716 HL, at p. 731.

¹¹¹ T. ex Adulteration of Food and Drinks Act 1872, Public Health Act 1875 samt Merchandise Marks Acts 1887

¹¹² Se t. ex *Bond v. Evans* (1888) 21 Q.B.D. 249.

¹¹³ *Birmingham and Gloucester Railway Company* (1842) 3 Q.B. vid 223.

¹¹⁴ *Great North of England Railway Co* (1846) 9 Q.B. 315.

¹¹⁵ *Ranger v. Great Western Railway Co* (1854) 5 HL. C 72, bekräftat i *Griffiths v. Studebaker Ltd* (1927) 1 K.B. 102.

¹¹⁶ Bernard, T.J, ”*The Historical Development of Corporate Criminal Liability*”, sid. 3.

där juridiska personer angivits som specialsubjekt i lagstiftning.¹¹⁷ Ett sista filosofiskt hinder återstod dock att överkomma; kunde juridiska personer hållas ansvariga för brott med subjektiva insiktsrekvisit?

I *Chuter v. Freeth Pocock Ltd*, ett fall som förvisso gällde åtal under strikt ansvar för försäljning av förgiftad mjölk under Sale of Food & Drugs Act 1889, uttalade Lord Alverstone att:

*”Where a person is capable of giving a warranty that person is liable to a fine. There is no reason why a warranty should not be given by a corporation. It can give warranty through its agents, and through its agents it can believe or not believe, as the case may be, that the statements in the warranty are true.”*¹¹⁸

Detta uttalande, som förvisso kan ses som obiter dicta mot bakgrund av de aktualiserade straffbudets strikta ansvarsrekvisit, fick dock stort genomslag i det första rapporterade rättsfallet där en överinstans accepterade idén om straffansvar för brott med subjektiva insiktsrekvisit.

I *Mousell Bros Ltd v. London & North West Ry Co Ltd* åtalades ett företag för falsk varudeklaration av godslast på järnväg under Railways Clauses Consolidation Act 1845. Brottsrubriceringen krävde uppsåt. Företagets verkställande direktör hade givit order om den falska varudeklarationen i syfte att få ner priset på godstransporten. I sina domskäl, som bör ses mot bakgrund av det vikarierande civilrättsliga ansvaret samt Lord Alverstone’s citat, uttalade Atkin J:

*”I see no difficulty in the fact that an intent to avoid payment is necessary to constitute the offence. That is an intent which the servant might well have, inasmuch as he is the person who has to deal with the particular matter. The penalty is imposed upon the owner for the act of the servant if the servant commits the default provided for in the statute, in the state of mind provided for by the statute. Once it is decided that this is one of those cases where a principal may be held criminally liable for the act of his servant, there is no difficulty in holding that a corporation may be the principal.”*¹¹⁹

I och med den fällande dom som följde på uttalandet hade så cirkeln slutits - juridiska personer kunde hållas straffrättsligt ansvariga för brott med subjektiva insiktsrekvisit i fall då en funktionär agerat inom ramen för sin yrkesroll och anställning.

¹¹⁷ Pinto, A, & Evans, M, *Corporate Criminal Liability*, sid. 33.

¹¹⁸ *Chuter v. Freeth Pocock Ltd* (1911) 2 K.B. 832 DC.

¹¹⁹ *Mousell Bros Ltd v. London & North West Ry Co Ltd* (1917) 2 K.B. 836

3.2 Identifikationsdoktrinen

Identifikationsdoktrinen medför ett självständigt straffansvar för juridiska personer, också för uppsåtliga brott. Det grundläggande ideologiska synsättet på skuld varierar från det vikarierande straffansvaret på så vis att det inte sker en överflyttning av straffansvar från ett rättssubjekt till ett annat. Istället anses en individ kunna förkroppsliga en juridisk person som dess organ eller hjärna. Individens straffansvar blir inte den juridiska personens straffansvar, utan individens handlingar ses som den juridiska personens handlingar. Det sker ”*en överflyttning av de egenskaper som kännetecknar ett fullvärdigt straffsubjekt från en fysisk till en juridisk person*”¹²⁰. Därmed öppnas dörrarna för att hålla juridiska personer direkt ansvariga för brott som kräver personlig skuld.¹²¹

Tillämpningen av identifikationsdoktrinen i engelsk rätt tillåter dock inte att vilken funktionär som helst identifieras som den juridiska personens organ. Sådant likställande omfattar endast personer som kontrollerar och styr den juridiska personen. I praktiken har dessa visat sig vara företagsledningen, oftast verkställande direktör och styrelseledamöter. Dessa ledande funktionärer handlar alltså inte *för* den juridiska personen, utan *som* den juridiska personen. Liksom vid vikarierande straffansvar så härleds alltså straffansvar för juridiska personer under identifikationsdoktrinen också från fysiska personers brottsliga handlingar. Identifikationsdoktrinen verkar inte ha utvecklats utifrån en rent rättslig argumentation, utan snarare som ett pragmatiskt sett att komma tillrätta med brottslighet i näringslivets sfär.¹²²

Under 1940-talet började så den engelska straffrätten glida iväg från det vikarierande straffansvaret, som kom att ersättas med identifikationsdoktrinen. Identifikationsdoktrinen har dock sitt ursprung i det något tidigare civilrättsliga fallet *Lennard's Carrying Co Ltd v. Asiatic Petroleum Co Ltd*¹²³, i vilket Viscount Haldane uttalade:

*”A corporation is an abstraction... its active mind and directing will must consequently be sought in the person... who is really... the very ego and centre of the personality of the corporation.”*¹²⁴

¹²⁰ Jönsson, S, *Straffansvar och modern brottslighet*, s. 147.

¹²¹ *Ibid.*

¹²² *Ibid.*, s. 148 ff.

¹²³ *Lennard's Carrying Co Ltd v. Asiatic Petroleum Co Ltd* (1915) AC 705.

¹²⁴ *Ibid.*, vid 713.

En serie rättsfall åtalade under lagstiftade brottsrubriceringar illustrerar vandrigen från det vikarierande straffansvaret till ett ansvarsbegrepp där den juridiska personen kunde hållas direkt ansvarig för brottsliga handlingar begångna av dess funktionärer.¹²⁵ Den riktiga milstolpen anses dock vara *Tesco Supermarkets Ltd v. Natrass*¹²⁶, där House of Lords förtydligade hur juridiska personer skulle hållas straffrättsligt ansvariga för handlingar som företagits av funktionärer. Ansvar kräver att dessa funktionärer har tillräckligt inflytande för att utgöra företagets styrande sinne och vilja ("*directing mind and will*"). Uttalandet har kommit att bli identifikationsdoktrinen kärna.

Så sent som 1995 genomgick identifikationsdoktrinen ytterligare judiciell utveckling. Privy Council uttalade i fallet *Meridian Global Funds Management Asia Ltd v. Security Commission*¹²⁷ att en teleologisk tolkning av relevant lagtexten bör vara ledande för att bedöma vad och vilka som utgör företagets "sinnestillstånd". För att identifiera rätt personer krävs alltså en något cirkulär efterforskning i vilka personer som enligt gällande rätt har sådan status eller auktoritet som krävs för likställa deras handlingar med företagets handlingar.¹²⁸

3.2.1 Otilfredställande rättstillämpning?

Straffrättens oförmåga att identifiera, straffa och klandra vid dödsfall i näringsverksamhet utgör kärnan i den debatt som länge pågått inom fältet straffansvar för juridiska personer.¹²⁹ Fältets inneboende osäkerhet illustreras av faktumet att s. 33(3) av Criminal Justice Act 1925 lagstiftade bort rättsliga och processuella hinder mot att åtala företag för vållande till annans död. Trots detta argumenterades det så sent som i Herald of Free Enterprise-målet 1990 att företag inte borde kunna hållas ansvariga för dödsfall. Detta eftersom definitionen av vållande till annans död förutsätter att en människa dödar en annan människa. Argumentet föll, men det gjorde även åtalet i sin helhet.¹³⁰

Företag hade dock hållits ansvariga för arbetsrelaterade dödsfall under specialstraffrättsliga stadganden i rättsakter såsom Health and Safety at Work Act 1974, Road Traffic Act 1988 och Merchant Shipping Act 1988. Ålagda bötesbelopp blev ofta mycket höga. Transco ålades i augusti 2005 att betala böter

¹²⁵ Se t. ex *Canadian Pacific Railway Co v. Lockhart* (1942) A.C. 591, 600 per Lord Thankerton, samt *Lloyd v. Grace Smith & Co* (1912) A.C. 716 HL.

¹²⁶ *Tesco Supermarkets Ltd v. Natrass* (1972) AC 153.

¹²⁷ *Meridian Global Funds Management Asia Ltd v. Security Commission* (1995) 2 AC 500.

¹²⁸ Pinto, A, & Evans, M, *Corporate Criminal Liability*, sid. 66.

¹²⁹ *Ibid*, sid. 217.

¹³⁰ *R. v. P&O European Ferries (Dover) Ltd* (1991) 93 Cr.App.R, vid 72 och 84.

om £15 miljoner efter åsidosättande av skyldigheter enligt HSWA 1974.¹³¹ Network Rail ålades böter om sammanlagt £4 miljoner för ett flertal lagöverträdelser i samband med Paddington-katastrofen.¹³²

Däremot fanns inget rättsfall där ett företag hade dömts för vållande till annans död under common law-strafrätten vid tiden för Herald-åtalet. Så skedde som bekant inte heller i detta fall, men målet är ändå noterbart i det att Turner J för första gången bekräftade att företag de jure *kunde* fällas för vållande till annans död.¹³³

Det är högst troligt att frånvaron av rättspraxis på området avskräckte åklagare från att väcka dylika åtal, men praktiska problem spelade också in. Myndigheten Health and Safety Executive har en lagstadgad skyldighet att utreda samtliga arbetsrelaterade dödsfall. Sedan 1998 har man också möjlighet att åtala för vållande till annans död i näringsverksamhet som följd av överträdelser av HSWA 1974. Bedömningar tyder dock på att HSE sparsamt använt sig av möjligheten att åtala; endast var femte arbetsrelaterad dödsolycka leder till någon form av åtal.¹³⁴ Innan 1998 skedde heller ingen som helst koordination av utredningar mellan HSE och Crown Prosecution Service.¹³⁵ Endast efter att en utredning avslutats lämnade HSE över sitt material till CPS; detta skedde mellan 1992-1998 endast i 59 fall trots att flera tusen arbetsplatsolyckor utreddes under samma tid. Av dessa 59 ledde endast 18 fram till åtal av CPS, varav det stora flertalet riktades mot enskilda näringsidkare.¹³⁶

Detta framstår inte som överraskande mot bakgrund av identifikationsdoktrinen krav på att fastslå grov oaktsamhet i förhållande till dödsfallet hos en individ som förkroppsligar ett företags styrande sinne och vilja. Detta lät sig helt enkelt inte göras förutom i fall där åtalet riktades mot mycket små företag.¹³⁷ Nedan ges två välkända exempel på hur svårt detta rekvisit är att tillämpa i praktiken.

¹³¹ *HMA v. Transco, High Court of Justiciary*, judgment 25-08-2005.

¹³² Se Rt Hon Lord Cullen PC, *The Ladbroke Grove Rail Inquiry*, 2000.

¹³³ *R. v. P&O European Ferries (Dover) Ltd* (1991) 93 Cr.App.R, vid 72 och 84.

¹³⁴ Bergman, D, *The Case for Corporate Responsibility*, sid 146.

¹³⁵ *Ibid.*

¹³⁶ *Ibid* sid. 148 f.

¹³⁷ Pinto, A, & Evans, M, *Corporate Criminal Liability*, sid. 219.

3.2.2 Nedslag i identifikationsdoktrinens tillkortakommanden - Herald of Free Enterprise

Den sjätte mars 1987 påbörjade färjan Herald of Free Enterprise resa från Zeebrugge mot Dover med öppen bogport och fören nedtrimmad. Ett par minuter senare hade färjan tagit in miljontals liter vatten. Färjan kapsejsade strax utanför Zeebrugge hamn. 193 människor miste livet. Den utredning som tillsattes under ledning av Lord Justice Sheen, konstaterade:

”There appears to have been a lack of thought about the way in which the Herald ought to have been organised for the Dover/Zeebrugge run. All concerned in management, from the member of the Board of Directors down to the junior superintendents, were guilty of fault in that all must be regarded as sharing responsibility for the failure of management. From top to bottom the body corporate was infected with the disease of sloppiness.”¹³⁸

Det föreföll som att den assisterande däcksförmanen hade ansvar för att stänga bogporten. Vid tidpunkten för färjans avfärd låg denne förman i djupsömn i sin hytt. Ansvaret att kontrollera bogportens stängning låg på överste styrman, men denne företog aldrig någon sådan kontroll. Färjans kapten hade ingen möjlighet att från sin plats på kommandobryggan se ifall bogporten var öppen eller inte då han beordrade avfärd. Färjans verksamhetsdirektörer och tekniska direktör, som ledde och fördelade arbetet från land hade brustit i sina säkerhetsinstruktioner till färjans funktionärer. Detta hade enligt utredningen klart bidragit till olyckan.¹³⁹ Utredningen konstaterade också att dessa två direktörer inte givits tillräckligt tydliga instruktioner från sina överordnande, för vilket styrelsen bar ett tungt ansvar.

I första instans avgjordes åtalet av en utredningsdomare genom en så kallad coroner's inquest. Denna konstaterade förvisso att företaget teoretiskt sett kunde fällas för vållande till annans död, men att detta krävde att:

”the acts of the company would have to be those of an individual...who was himself guilty of unlawful killing. I made it clear there was no prima facie evidence that any of the relevant directors had done any act or been guilty of any omission which could be said to be a direct or substantial cause of the capsizing and that therefore the question of corporate manslaughter did not in any event arise.”¹⁴⁰

¹³⁸ HERALD OF FREE ENTERPRISE Report of Court No. 8074. Formal Investigation, sid. 14.

¹³⁹ ”...the Court was singularly unimpressed by both these gentlemen”, Ibid, sid 16, cit. Sheen LJ.

¹⁴⁰ R v. HM Coroner for East Kent Ex p. Spooner (1989) 88 Cr.App.R 10, vid 14.

Utredningsdomaren avfärdade också att någon typ av aggregering kunde läggas till grund för straffansvar. Ackumulering av oaktsamma handlingar kunde inte bilda den grova oaktsamhet som krävdes för straffansvar. Utredningsdomaren fick medhåll från Bingham LJ i nästa instans. Där försäkrades att identifikationsdoktrinen fortfarande var gällande rätt, och att ingen av företagets funktionärer kunde sägas ha orsakat olyckan av grov oaktsamhet samtidigt som man förkroppsligade företagets styrande sinne och vilja. Aggregering som grund för straffansvar avfärdades med resonemanget att åtal mot en person inte kan stärkas med bevis mot en helt annan person. Ett företag kunde endast fällas för vållande till annans död om det i sig självt var skyldigt till brottet. ”Företaget självt” stod endast att finnas hos en funktionär som kunde likställas med företagets styrande sinne och vilja.¹⁴¹

3.2.3 Nedslag i identifikationsdoktrinen tillkortakommanden - katastrofen i Southall

Den nittonde september 1997 kolliderade ett passagerartåg av höghastighetsmodell med ett godståg på sin färd mellan London och Swansea. Sju passagerare förolyckades och 151 skadades, varav 36 allvarligt. Passagerartåget var utrustat med två olika säkerhetsanordningar som skulle förhindra färd mot rött ljus. En av anordningarna skulle automatiskt ha bromsat in tåget vid rött ljussignal. Denna hade medvetet stängts av kvällen innan avfärd då anordningen var ur funktion och reparatören ej lyckats åtgärda felet. Den andra anordningen, en varningssignal, hade också stängts ner av okänd anledning. Lokföraren var medveten om att anordningarna var ur funktion. Passagerartåget passerade två rödljus med en hastighet av 116 mph, och kolliderade sedan med godståget som färdades helt i enlighet ljussignalerna.¹⁴²

Åklagaren hävdade att kollisionen först och främst orsakats av lokförarens underlåtenhet att observera rödljuset och bromsa in passagerartåget. Åklagaren hävdade dock också att Great Western Trains säkerhetsrutiner (man hade låtit tåget färdas trots att säkerhetsanordningarna var ur funktion) också orsakat olyckan, samt att GWT med grovt oaktsamhet åsidosatt den omsorgsplikt man haft gentemot sina passagerare.¹⁴³

Scott Baker J ogillade åtalet i första instans då han inte ansåg det bevisat att grov oaktsamhet stod att finna hos någon individ som kunde identifieras som företaget självt. Åklagaren ställde med ett förmodat mått av frustration följande fråga i

¹⁴¹ *Ibid*, vid 42.

¹⁴² *Attorney-General's Reference (No. 2 of 1999)*, (2000) 2 Cr.App.R. vid 181.

¹⁴³ *Ibid*, vid 202.

överinstansen: kan en juridisk person fällas till ansvar genom visat grov oaktsamhet utan att denna oaktsamhet kan fixeras vid en enskild individ? Court of Appeal besvarade frågan nekande:

*”Unless an identified individual’s conduct, characterisable as criminal negligence, can be attributed to the company, the company is not, in the present state of the common law, liable for manslaughter.”*¹⁴⁴

När man studerar utfallen av åtal under identifikationsdoktrinen uppenbarar det sig hur högt ställda dessa krav var. Inget stort företag har någonsin ålagts straffansvar för vållande till annans död under identifikationsdoktrinen. Endast två åtal har lett fram till fällande dom mot juridiska personer, och dessa rörde mindre bolag med en ensam styrelseledamot / vd.¹⁴⁵ Typexemplet är *R v. Kite and OLL Ltd*¹⁴⁶, där OLL Ltd fälldes för ”manslaughter by gross negligence” sedan 3 ungdomar omkommit i en kanottur som ombesörjts av bolaget. Bolaget hade bara två anställda. Det åtalade företagets ägare och VD kunde därmed lätt identifieras som bolagets styrande sinne och vilja.

Identifikationsdoktrinen utgör än idag det huvudsakliga fundamentet för juridiska personers straffansvar i Storbritannien. Utfärdandet av Corporate Manslaughter Act 2007 utgör dock ett trendbrott. Engelsk rätt har under denna lag för första gången infört objektiva straffansvar för juridiska personer då dödsfall inträffar i samband med utövande av näringsverksamhet.

3.3 Något om objektiva straffansvar för juridiska personer

Objektiva straffansvar för juridiska personer kan ses som en utveckling av identifikationsdoktrinen. Istället för att se människor som den juridiska personens organ eller ”styrande sinne och vilja” så innebär det objektiva straffansvaret att den juridiska personen ses som ett ”självständigt och från människor helt fristående”¹⁴⁷ straffrättsligt ansvarssubjekt. Den är då kapabel att självständigt kunna bära och uppvisa skuld. Man behöver inte identifiera en enskild individ som uppfyller det subjektiva insiktsrekvisitet. Istället påvisas skuld genom aggregation eller kollektiv kunskap om ett förhållande hos olika individer inom den juridiska personen. Skuldbegreppet konstrueras utifrån organisatoriska förhållanden.

¹⁴⁴ *Ibid*, vid 207.

¹⁴⁵ *R v Jackson Transport (Ossett) Ltd*, Health and Safety at Work November 1996, sid. 4, och *R v Kite and OLL Ltd* (The Independent, Winchester Crown Court, 8 December) 1994.

¹⁴⁶ *R v Kite and OLL Ltd* (The Independent), Winchester Crown Court, 8 December 1994

¹⁴⁷ Jönsson, S, *Straffansvar och modern brottslighet*, s. 153.

Företagskultur kan användas för att bevisa skuld eller oskuld.¹⁴⁸ Det kan till och med vara så, som under CMA 2007, att den juridiska personens straffansvar genom aggregation kan vikariera för uppsåtligt ansvar hos en individ.

3.4 Corporate Manslaughter Act 2007 - historik och reformarbete

Reformarbetet som ledde fram till utfärdandet av CMA 2007 inleddes 1994. Law Commission publicerade ett reformförslag vars uttryckliga målsättning var att skapa större tillräknelighet (läs: *fler fällande domar*) i fall där synnerligen allvarliga brister i företagsstyrning föreligger.¹⁴⁹ Detta skulle åstadkommas genom att slopa identifikationsdoktrinen krav på utpekande av en individ som förkroppsligar organisationens ”styrande sinne och vilja”. Fällande domar skulle kunna baseras på konstaterande av aggregerad culpa hos ett flertal individer.¹⁵⁰

Lagstiftaren lämnade kommissionens förslag därhän, men röster för reform höjdes än en gång efter att det åtal som följde på Southall-katastrofen misslyckades. Åtalets misslyckande ansågs av många bedömare icke-tillfredställande. Rättfärdigheten av utfallen i mål prövade enligt identifikationsdoktrinen kom att ifrågasättas.

Regeringen presenterade kort därpå en utredning där Law Commission-förslagets allmänna riktning plötsligt accepterades. Kärnan var att straffansvar för juridiska personer inte borde etableras genom att identifiera en eller flera individer som företagets styrande sinne och vilja. Istället borde det baseras på klandervärda ledningsbeslut eller klandervärd organisation av näringsverksamheten. Ett lagtextförslag publicerades 2005. Där accepterades de nya ansvarsgrunderna, om än i något urvattnad form. Etablerande av straffansvar med ledning i organisatoriska brister skulle bara ske om klandret stod att finna tillräckligt högt upp i ett företags organisationsschema (*”senior management”*).¹⁵¹

Förslaget granskades av flera parlamentariska kommittéer. Kommittéerna kritiserade kravet på det rekvisit som föreskrev att klandret skulle stå att finna i ”senior management”. Farhågan var att denna bestämmelse skulle skapa incitament att delegera ner ansvar från ledning till lägre funktionärer. Därmed skulle de praktiska hinder mot fällande domar som konstaterats under identifikationsdoktrinen stå kvar. Dessutom kunde lagen skulle slå olika hårt mot

¹⁴⁸ *Ibid*, s. 154.

¹⁴⁹ LAW COM No 237, sid 1.

¹⁵⁰ *Ibid*, jfr Crown Prosecution Service, A Guide to Corporate Manslaughter, s.12 ff.

¹⁵¹ *Corporate Manslaughter: the Government's Draft Bill for Reform*, sid. 4.

olika företag; en anställd med särskilt ansvar för säkerhet skulle till exempel kunna ses som en ledande figur i ett mindre företag, men inte i ett större företag.¹⁵²

Den brittiska regeringen tog denna kritik med ett visst mått av stoicism. Man replikerade att domstolarna säkerligen skulle komma att konstatera straffansvar för företag baserat på brister i företagsstyrningen, oavsett att den direkta orsaken stod att finna hos en individs handling eller underlåtenhet. Man underströk även sin åsikt att lagtextförslaget utgjorde att tydligt uppbrott från identifikationsdoktrinen. Detta eftersom förslaget huvudfokus för ansvarsbegreppet låg på hur företaget styr och organiserar sina aktiviteter. Senior management-rekvisitet ansågs av regeringen nödvändigt för att förhindra åtal i fall där brister endast skett långt ner i organisationsschemat.¹⁵³

3.5 Corporate Manslaughter Act 2007 - tillämpning av objektiva straffansvar

3.5.1 Huvudsakliga brottsrekvisit

Corporate Manslaughter Act 2007 s. 1 har sedan den sjätte april 2008 ersatt common law-rubriceringen ”manslaughter by gross negligence” med en helt ny brottsrubricering för åtal mot företag: *corporate manslaughter*. Brottsrubriceringens huvudsakliga rekvisit kan delas upp på följande vis:¹⁵⁴

Corporate manslaughter föreligger då

- * det sätt på vilket organisationens aktiviteter styrts eller organiserats har orsakat ett dödsfall, CMA 2007 s. 1(1)(a), *och*
- * det sätt på vilket företagets aktiviteter styrts eller organiserats har inneburit ett grovt åsidosättande av en relevant omsorgsplikt företaget haft mot den avlidne, CMA 2007 s. 1(1)(b), *och*

¹⁵² Home and Affairs and Work and Pensions Committees, House of Commons, Parliament of the United Kingdom, *Draft Corporate Manslaughter Bill: First Joint Report of Session 2005 - 06*, vol 1, sid. 35 f. och 51.

¹⁵³ Secretary of State for the Home Department, *Draft Corporate Manslaughter Bill: Government Reply to the First Joint Report from the Home Affairs and Work and Pensions Committees Session 2005-06*, sid. 8.

¹⁵⁴ Ett urval av de viktigaste bestämmelserna i CMA 2007 finns i originalform bifogade i Bilaga A till detta arbete.

* det sätt på vilket företagets aktiviteter styrs eller organiserats av dess ledande befattningshavare varit en substantiell faktor för det grova åsidosättandet av den relevanta omsorgsplikten (CMA 2007 s. 1(3)).

3.5.2 ”Organisation”

Ansvarssubjektet under CMA 2007 är alltså en organisation. Med detta avses enligt CMA 2007 s. 2 (a)-(d) företag, myndigheter och offentligt ägda företag såsom listas i CMA 2007 Schedule 1, polismyndigheten, samt andra associationer (innefattat fackföreningar och arbetsgivareföreningar) som också är arbetsgivare. Enligt CMA 2007 s. 25 träffar dock straffbudet inte enskilda näringsidkare, utan endast inkorporerade associationer.

CMA 2007 s. 18 stadgar att individer inte kan göra sig skyldiga till brottet corporate manslaughter, ens för medhjälp eller försök. Denna bestämmelse har sitt ursprung i en rekommendation från Law Commission¹⁵⁵ som regeringen till en början motsatte sig men sedan accepterade.¹⁵⁶ Immuniteten har blivit föremål för skarp kritik från akademiskt håll. Dels har det förekommit farhågor om att lagstiftningens effekt inte blir tillräckligt preventiv. Styrelseledamöter och direktörer kan komma att ”gömma” sig bakom den juridiska personen.¹⁵⁷ Det har även påpekats att straffrättsligt ansvar för organisationer riskerar bli irrelevant såvida individer inte kan hållas straffrättsligt ansvariga parallellt med organisationer.¹⁵⁸ Även om individer i princip fortfarande kan hållas ansvariga för dödsfall i näringsverksamhet under common law-doktrinen om manslaughter by gross negligence, så gör de skilda ansvarsbedömningarna parallella processer otympligt.¹⁵⁹

3.5.3 ”Relevant omsorgsplikt”

Ansvar för corporate manslaughter förutsätter att organisationen haft en viss typ av skyldighet mot den avlidne, en så kallad relevant omsorgsplikt (”relevant duty of care”). Enligt CMA 2007 s. 2(1) definieras den relevanta omsorgsplikten alternativt som:

¹⁵⁵ LAW COM No 237, 8.58 §, 4(4) st.

¹⁵⁶ Det är oklart om regeringen ändrade sin ståndpunkt efter lobbyverksamhet från Confederation of British Industry, som högljutt motsatte sig införandet av individuellt straffansvar i CMA 2007: jfr CBI, *Response to the Home Office Consultation Document: Corporate Manslaughter, the Government’s Draft Bill*.

¹⁵⁷ Wells, C, *Corporate Manslaughter: Why Does Reform Matter?*, sid. 652 f.

¹⁵⁸ Glazebrook, P, *A better way of convicting businesses of avoidable deaths and injuries*, sid. 405 f.

¹⁵⁹ Pinto, A, & Evans, M, *Corporate Criminal Liability* sid. 237.

* (a) *en plikt gentemot en arbetstagare eller annan person som arbetar för organisationen eller som utför tjänster åt organisationen*

För arbetsgivarfallet anses den relevanta omsorgsplikten bestå i en skyldighet för organisationen att tillhandahålla godtagbara säkerhetssystem och en god arbetsmiljö för sina anställda. Även andra personer än arbetsrättsligt sett anställda omfattas, exempelvis inhyrd personal eller hantverkare. Avgörande för om en individ ingår i den skyddade kretsen enligt bestämmelsen synes vara om organisationen har en reell möjlighet att styra eller kontrollera individens arbete.¹⁶⁰ CMA 2007 s. 25 inkluderar även en legaldefinition av termen arbetstagare, med vilken avses en individ som arbetar under anställningsavtal eller lärlingstid, oavsett om avtalet ingåtts implicit eller explicit (och för explicit avtal, oavsett om det ingåtts muntligt eller skriftligt). Relaterade begrepp bör enligt samma bestämmelse tolkas extensivt. Även om denna definition framstår som både vid som hjälpsam vid rättstillämpningen bör det i sammanhanget påpekas att jakten på ett heltäckande arbetstagarbegrepp än idag gäcker det engelska rättssystemet.¹⁶¹

* (b) *en plikt som uppstår genom organisationens ställning som ägare eller nyttjanderättshavare av affärslokal*

Denna bestämmelse tar sikte på en organisations skyldighet att hålla sina affärslokaler säkra för såväl anställda som besökare och allmänhet. Dessa skall inte få skadas av en materialiserad fara som organisationen känt till eller borde ha känt till.¹⁶² Med affärslokal under denna bestämmelse avses under legaldefinitionen i CMA 2007 s. 25 mark, byggnader och flyttbara strukturer.

* (c) *en plikt som uppstått genom:*

(1) *organisationens utbud av produkter eller tjänster (oavsett vederlag)*

Skyldigheter under denna omsorgsplikt är sådana som uppstår då organisationer bjuder ut produkter eller tjänster till sina kunder, vilka kan vara både privatpersoner och företag. Typexempel är kollektivtrafikoperatörers ansvar för sina resenärers säkerhet eller en detaljists ansvar för säkerheten hos sina produkter. Omsorgsplikten under denna grund skall nog tolkas något mer restriktivt än under

¹⁶⁰ *Ibid*, sid. 229.

¹⁶¹ Bl. a belyst av Lord Griffiths i fallet *Lee Ting Sang v. Chung Chi-Keung* (1990) 2 A.C. 374, vid 382: "...despite a plethora of authorities the courts have not been able to devise a single test that will conclusively point to the distinction in all cases."

¹⁶² Enligt CMA 2007 s. 2(7) skall ansvarssubjektets skyldigheter i detta avseende tolkas i enlighet med Occupiers' Liability Act 1984.

engelsk konsumentlagstiftning.¹⁶³ Omsorgsplikten torde under alla omständigheter aktualiseras då en person skadas av en av organisations produkter eller tjänster, under förutsättning att organisationen rimligen kunnat förutse skadan.¹⁶⁴

(2) *organisationens utförande av bygg- eller underhållsverksamhet*

Bestämmelsen förtydligas av CMA 2007 s. 2(7), där ”bygg- eller underhållsverksamhet” definieras som bygg, installation, ombyggnation och renovering, utbyggnation, reparation, underhåll, inredning, rengöring, rivning, eller demontering av (i) byggnad eller struktur, (ii) fastighet (i bemärkelsen jord) samt tillbehör, eller (iii) apparatur, fordon eller annan lös sak. Det framstår klart att omsorgsplikt alltså simultant kan grundas på denna bestämmelse liksom på CMA 2007 s. 2 (1)(c)(1) eller (3).

(3) *organisationens utförande av andra kommersiella aktiviteter*

Denna ”uppsamlingsbestämmelse” är tänkt att träffa organisationer vars kommersiella aktiviteter ej går att passa in under CMA 2007 s. 2 (1)(c)(1), exempelvis jordbruk eller gruvsdrift. Det är svårt att föreställa sig ett företag vars verksamhet inte grundar någon omsorgsplikt enligt denna bestämmelse.¹⁶⁵

Det är upp till åklagaren att bevisa om en organisationen haft en relevant omsorgsplikt mot den avlidne. CMA 2007 s. 2(5) stadgar explicit att detta är en rättsfråga, som domaren dock har att avgöra efter sin egen bevisvärdering. Således torde rekvisitet ”relevant omsorgsplikt” oftast ta sig uttryck som en rättsfråga såväl som bevisfråga (”a mixed question of law and fact”¹⁶⁶). Till exempel måste domaren avgöra om en avliden var att anse som anställd då åklagaren påstått att en organisation haft en relevant omsorgsplikt i egenskap av arbetsgivare.¹⁶⁷ Tanken med det explicita stadgandet i CMA 2007 s. 2(5) verkar vara att lagstiftaren velat förenkla processen genom att lyfta vad som befaras kunna bli komplexa juridiska frågeställningar från juryns bedömning.¹⁶⁸ Bedömningen av relevant omsorgsplikt

¹⁶³ T. ex Sale of Goods Act 1979.

¹⁶⁴ Card, R, *Card, Cross & Jones: Criminal Law*, sid. 785 f.

¹⁶⁵ *Ibid.*

¹⁶⁶ *Carmichael v. National Power Plc* (1999) ICR 1226 HL.

¹⁶⁷ Pinto, A, & Evans, M, *Corporate Criminal Liability*, sid. 228.

¹⁶⁸ Konstruktionen tillskrivs ofta Judge LJ, som under reformarbetet yttrade följande citat inför Joint Committee of the Home Affairs and Work and Pensions Committees: ”*The issue (duty of care in the law of negligence) has gone to the House of Lords for decision very many times in the past ten years. I was troubled about the possible consequences. However, if you make this a question of law for the judge, depending on whatever facts he has to find... I do not think it presents a problem.*”

under CMA 2007 torde dock vara enklare än under common law of negligence¹⁶⁹; de definierade kategorierna i CMA 2007 s. 2(1) är ämnade att täcka samtliga aktiviteter som normalt sett företas i näringsverksamhet¹⁷⁰

Vidare bör påpekas att domare som har att bedöma förekomst av relevant omsorgsplikt enligt CMA 2007 s. 2(6) (a)-(b) skall bortse från common law-bestämmelser som nullifierar omsorgsplikt i fall av *ex turpi causa*, dvs då två personer tillsammans ägnar sig åt olagliga aktiviteter. En arbetsgivare torde alltså inte kunna försvara sig med argumentet att en aktivitet som föranlett dödsfall varit olaglig samt att den avlidne känt till detta ligger utanför rättsordningens skyddsområde.¹⁷¹ Inte heller ska domaren beakta common law-bestämmelser som nullifierar omsorgsplikt genom att en person accepterar risk för sitt eget liv (*volenti non fit injuria*).¹⁷²

3.5.4 Gärning och kausalitet - ”..det sätt på vilket organisationens aktiviteter styrs eller organiseras..”

Då det fastställts att en organisation haft en relevant omsorgsplikt gentemot en avliden blir nästa steg i ansvarsbedömningen att etablera kausalitet. Fällande dom kräver att det sätt på vilket en organisation styrt eller organiserat sin verksamhet har orsakat dödsfallet. Det sätt på vilket en organisation styrt eller organiserat sin verksamhet måste också i sig inneburi ett grovt åsidosättande av den relevanta omsorgsplikten.

Det står klart att kausaliteten inte enbart behöver stå att finna i klandervärd företagsstyrning. Kausalitetskravet är dock inte ställt så högt att det sätt på vilket en organisation styrt eller organiserat sin verksamhet *ensamt* måste ha orsakat dödsfallet. Det räcker med att företagsstyrningen varit *en* orsak till dödsfallet.¹⁷³ Således kan en organisation hållas ansvarig för corporate manslaughter även om den *direkta* orsaken till dödsfallet är en individs handling eller underlåtenhet. Sådan ”mänsklig intervention” kan endast bryta kausalitetskedjan i fall av

¹⁶⁹ Där testet enligt rättsfallet *Caparo Industries Plc v. Dickman* (1990) 1 All E.R. 568 HL utgår ifrån skadans förutsägbarhet, tillräcklig anknytning mellan skadelidande part och potentiellt ansvarssubjekt, samt att det i det enskilda fallet skall vara rättvist och rimligt att ålägga en part omsorgsplikt.

¹⁷⁰ Card, R, *Card, Cross & Jones: Criminal Law*, sid. 788.

¹⁷¹ Principen antedaterar CMA 2007. Så ansågs t. ex en människosmugglare ha haft en relevant omsorgsplikt gentemot sin medgärningsman, se *R. v. Wacker* (2003) 2 Cr.App.R. 22.

¹⁷² Se t. ex *R v Willoughby* (2004) EWCA Crim 3365.

¹⁷³ The Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act, *Explanatory Notes* 15§. Jfr *R v HM Coroner for Inner London, ex parte Douglas-Williams* (1999) 1 All ER 344.

individens abnormhandlingar som ingen företagsstyrning kunnat hindra eller förebygga.¹⁷⁴

Något bör också nämnas om tolkningen av detta nyckelrekvisit. Det är uppenbart att bestämmelsen helt fokuserar på tillkortakommanden hos en organisation som sådan, snarare än hos individer som verkar inom organisationen. Enligt Law Commission ska orden ”det sätt..” (*”the way..”*) tolkas så att även dödsfall orsakade av underlåten omsorgsplikt också omfattas. Etablerande av straffansvar bör enligt Law Commission kunna ske för underlåtenhet att tillhandahålla godtagbara säkerhetssystem. Straffansvar för corporate manslaughter kräver inte att företagsstyrningen (eller underlåtenheten att utöva god företagsstyrning) varit olaglig i sig. För ansvar räcker att företagsstyrningen varit en substantiell faktor i dödsfallet.¹⁷⁵

Den brittiska regeringen har indikerat att följande faktorer bör tillmätas betydelse vid avgörande av skuldfrågan i corporate manslaughter-åtal: säkerhetssystem för anställda, säkerhetsutbildningsnivå hos anställda, lämplighet av apparatur och maskineri, allmän översyn och organisering av mellanchefer. Även bredare faktorer såsom organisationens strategiska hälso- och säkerhetsarbete, riskutvärdering, övervakning och kontinuerlig granskning av affärsprocesser ingår.¹⁷⁶ Domstolen måste alltså vid bedömning av rekvisitet utreda *hur* den aktivitet som orsakat dödsfallet styrts och organiserats genom olika delar av organisationen.¹⁷⁷

3.5.5 ”Grovt åsidosättande”

Det tredje steget i skuldfrågan är att bedöma om det sätt på vilket företags aktiviteter styrts eller organiserats kan likställas med ett *grovt åsidosättande* av den relevanta omsorgsplikten. Grovt åsidosättande föreligger enligt CMA 2007 s. 1(4)(b) då organisationens agerande vida anses underskrida vad som rimligen kunnat förväntas i sammanhanget.

Som ledning för bedömningen av om ett ”grovt åsidosättande” föreligger *måste* juryn enligt CMA 2007 s. 8 beakta ifall organisationen underlåtit att iaktta hälso- och säkerhetslagstiftning som är av relevans för omsorgsplikten. Om så är fallet *måste* juryn också beakta hur allvarligt icke-iakttagandet varit, liksom hur stor

¹⁷⁴ Principen antedaterar CMA 2007, jfr *Environment Agency v. Empress Cars (Artillery) Ltd* (1999) 2 A.C. 22, per Lord Hoffmann vid 486.

¹⁷⁵ LAW COM No 237, § 8.35 ff.

¹⁷⁶ Ministry of Justice, ”*Guide to the Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007*”, sid. 12.

¹⁷⁷ Crown Prosecution Service, *A Guide to Corporate Manslaughter*, sid. 2.

dödsrisk som varit förenad med detta. Lagstiftningen följer Law Commissions rekommendation på punkten att *riskens förutsägbarhet* som självständigt rekvisit utelämnas ur bestämmelsen. Detta hade, i förhållande till juridiska personer, medfört en alltför ”metafysisk”¹⁷⁸ dimension till straffbudet.¹⁷⁹ Juryn är dock inte förhindrad att bedöma riskens förutsägbarhet för organisationens ledande befattningshavare.¹⁸⁰ Juryn *får* även enligt CMA 2007 s. 8(3) beakta organisationens interna säkerhetsföreskrifter, samt faktorer som hänför sig till dess företagskultur;

”the extent to which the evidence shows that there were attitudes, policies, systems or accepted practices within the organisation that were likely to have encouraged any... failure [to comply with OHS legislation related to the alleged breach], or to have produced tolerance of it[.]”

Generalbestämmelsen i CMA 2007 s. 8(4) stadgar att juryn under egen diskretion också *får* beakta andra omständigheter som den anser relevanta i målet.

Tanken bakom det högt ställda kravet på grovt åsidosättande är att brottet är av ytterst allvarligt slag. En organisation fällt till ansvar för corporate manslaughter i fall där dess verksamhet orsakat död. Straffbudet är alltså tänkt att endast träffa de allra allvarligaste överträdelserna. Således står det klart att samtliga dödsolyckor som sker i anslutning till näringsverksamhet inte kommer att leda till åtal under CMA 2007. Dödsfall som inträffat med lägre grad av klandervärdhet kommer fortsätta att åtalas under arbetsmiljölagstiftning, främst HSWA 1974.

3.5.6 ”Ledande befattningshavare”

Straffansvar för corporate manslaughter kräver enligt CMA 2007 s. 1(3) slutligen att det sätt på vilket företagets aktiviteter styrs eller organiseras av dess ledande befattningshavare (*”senior management”*) måste ha varit en substantiell faktor för det grova åsidosättandet av den relevanta omsorgsplikten. Begreppet ”ledande befattningshavare” definieras enligt CMA 2007 s. 1(4)(c) som personer som spelar en betydelsefull roll:

(1) för beslutsfattande rörande ledning eller organisation av hela eller substantiella delar av företagets verksamhet, eller

¹⁷⁸ Jfr Lord Hoffmanns uttalande i *Meridian Global Funds Management Asia Ltd v. Security Commission* (1995) 2 AC 500, vid 419A.

¹⁷⁹ LAW COM No 237, sid. 99.

¹⁸⁰ Crown Prosecution Service, *A Guide to Corporate Manslaughter*, sid. 4.

(2) för den faktiska ledningen eller organisationen av hela eller substantiella delar av företagets verksamhet.

Ledorden ”betydelsefull” och ”substantiell” är inte definierade, men torde rimligtvis tolkas så att personer som omfattas måste ha någon typ av grundläggande inflytande över organisationen. Personer som endast *utför* uppgifter efter andras beslut torde regelmässigt undantas från definitionen.¹⁸¹

Ytterligare ledning för definitionen av rekvisitet finns att hämta i regeringens riktlinjer för tolkningen av CMA 2007:

”These are the people who make significant decisions about the organisation, or substantial parts of it. This includes both those carrying out headquarters’ functions (for example, central financial or strategic roles or with central responsibility for, for example, health and safety) as well as those in senior operational management roles.

*Exactly who is a member of an organisation’s senior management will depend on the nature and scale of an operation’s activities. Apart from directors and similar management positions, roles likely to be under consideration include regional managers in national organisations and the managers of different operational divisions.”*¹⁸²

Tanken med rekvisitet är att åklagare inte skall behöva bevisa förekomsten av specifika brister och misslyckanden hos individuella ledande befattningshavare. Istället räcker det med att bevisa att ledande befattningshavare kollektivt brustit i sin omsorgsplikt. Detta öppnar dörren för en ackumulerad ansvarsbedömning där straffansvar kan konstateras mot aggregerade handlingar och culpa hos ett flertal olika individer.¹⁸³ Den brittiska åklagarmyndigheten anser det dock vara ”essentiellt” att alla åklagare som förundersöker eller åtalar under CMA 2007 skisserar ett organisationsschema för att noggrant kunna utreda rekvisitets tillämplighet.¹⁸⁴

Rekvisitet har visat sig kontroversiellt i den rättspolitiska debatten. Det huvudsakliga tillkortakommandet under identifikationsdoktrinen var att det visade sig närmast omöjligt att bevisa att en individ som personifierar organisationens

¹⁸¹ Crown Prosecution Service, *A Guide to Corporate Manslaughter*, sid. 6.

¹⁸² Ministry of Justice, *Guide to the Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007*, sid. 13.

¹⁸³ *Ibid*, sid. 14.

¹⁸⁴ Crown Prosecution Service, *A Guide to Corporate Manslaughter*, sid. 6.

styrande sinne och vilja även kunde anses som skyldig till ett dödsfall. Farhågan med nuvarande rekvisit är att den gamla problematiken skulle komma att reproduceras, med fokus på skuld och klander på individnivå snarare än på systemfel. Den brittiska regeringen nekade dock till att detta rekvisit skulle vara behäftat med samma brister som under identifikationsdoktrinen. Tvärtom synes regeringens avsikt vara att förbehålla straffbudet corporate manslaughter för grova systematiska brister i styrningen av en organisations aktiviteter snarare än för brister längre ner i organisationshierarkin.¹⁸⁵ I sina riktlinjer för lagens tolkning yttrade regeringen att identifikationsdoktrinen mycket riktigt misslyckats med att säkerställa rättvisa för brottsoffer, vilket CMA 2007 skulle åtgärda genom möjligheter att utreda organisationers straffrättsliga ansvar på bredare basis. ”Ledande befattningshavare” skall tolkas mer extensivt än konceptet ”styrande sinne och vilja” under identifikationsdoktrinen.¹⁸⁶ Därmed är det tänkt att den nya lagen skall tillförsäkra straffrättslig tillräknelighet för allvarliga styrningsbrister på ett effektivare sätt än tidigare¹⁸⁷, vilket rimligtvis får tolkas som att regeringen velat se fler fällande domar.

3.6 Corporate Manslaughter Act 2007 i rättstillämpningen

Rättspraxis under CMA 2007 är än så länge skral. Endast tre åtal har lett till fällande dom, *Cotswold Geotechnical*¹⁸⁸, *JMW Farms*¹⁸⁹ samt *Lion Steel Limited*¹⁹⁰. De två sistnämnda fallen avgjordes efter plea bargaining-processer. Domstolarna behövde ej utreda skuldfrågan under CMA 2007 eftersom bolagen i dessa två fall erbjöd att skyldigförklara sig i utbyte mot att åtal mot enskilda direktörer för *gross negligence manslaughter* ströks. *Cotswold Geotechnical* avgjordes under mer konventionella former men får ändå sägas vara förhållandevis atypiskt eftersom åtalet riktades mot en liten organisation. Denna hade med viss sannolikhet kunnat hållas straffrättsligt ansvarig även under identifikationsdoktrinen. Fallet är alltså inte ett sådant komplext typfall som det nya skuldbegreppet under CMA 2007 är tänkt att komma åt.

¹⁸⁵ *Corporate Manslaughter: the Government's Draft Bill for Reform*, 28 §.

¹⁸⁶ Crown Prosecution Service, *A Guide to Corporate Manslaughter*, sid. 7.

¹⁸⁷ Ministry of Justice, *Guide to the Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007*, sid. 3.

¹⁸⁸ *R v. Cotswold Geotechnical (Holdings) Ltd*, Winchester Crown Court, dom av den 10 februari 2008.

¹⁸⁹ *R v. JMW Farms Ltd*, Belfast Crown Court, dom av den 8 maj 2012.

¹⁹⁰ *R. v. Lion Steel Limited*, Manchester Crown Court, dom av den 20 juli 2012.

3.6.1 Cotswold Geotechnical

Företagsledningen i bolaget Cotswold Geotechnical bestod av en individ, Peter Eaton, som var ensam aktieägare samt styrelseledamot och direktör. En geolog anställd hos företaget, Mr. Wright hade i syfte att inhämta jordprover trätt ner i en 3,5 meter djup ”provgrop” vars väggar inte var säkrade. Vid tillfället var Mr. Wright ensam eftersom Peter Eaton hade lämnat arbetsplatsen för dagen. Väggar rasade samman och kvävde Mr. Wright till döds. Åklagaren hävdade att företagets undermåliga system och policier för sina anställdas säkerhet låg till grund för det faktum att Mr. Wright vid tillfället arbetade ensam i gropen. I målet ansågs bevisat att företagsledningen inte uppdaterat sin säkerhetspolicy sedan 1992, samt att man använt sig av samma procedurer och säkerhetsarbete för borrarade gropar sedan 1971. Det ansågs även vara en vida känd best practice inom den geotekniska branschen att inte låta individer träda ner i gropar som är djupare än 1.2 meter. Cotswold Geotechnical’s säkerhetspolicy nämnde dock inget om detta. Cotswold Geotechnical hade år 2005 även varnats att inte låta anställda träda ner i gropar utan säkrade väggar av en oberoende riskkonsult.

Cotswold Geotechnical fälldes till ansvar för corporate manslaughter. Företagets systematiska grävande av osäkrade ”provgropar” ansågs av Field J vara onödigt farligt. Bötesbeloppet fastställdes till 385.000 GBP. Beloppet var tillräckligt stort för att hota insolvens, vilket Field J beaktade men ändå ansåg nödvändigt mot bakgrund av det grova åsidosättandet av omsorgsplikt mot den anställde.

4. Företagsbot och corporate manslaughter - analys, kritik och jämförelse

4.1 Underliggande brott och brottsföljd - objektivet rekvisit?

Den mest framträdande skillnaden mellan de lagtekniska konstruktionerna företagsbot respektive corporate manslaughter angår den *brottsföljd* som respektive lagstiftning utgår från. Medan corporate manslaughter förutsätter att en fysisk persons dödsfall vållats i näringsverksamheten är företagsboten konstruerad som ett blankettstraffbud baserat på underlåtenhet att hindra brott.¹⁹¹ Åläggande av företagsbot kräver ett underliggande brott, som givetvis kan vara vållande till annans död, men företagsboten kan åläggas för samtliga brott för vilka strängare straff än enbart penningböter är föreskrivet. Denna skillnad belyser att CMA 2007 är en i viss mån experimentell specialstraffrättslig lagstiftning som med nya grepp söker komma till rätta med ett upplevt allvarligt samhällsproblem. Företagsboten har ett bredare tillämpningsområde men kan dock sägas vara mer otymplig att hantera. Detta eftersom ett underliggande brott med uppfyllda objektiva och subjektiva rekvisit först måste påvisas, eventuellt med anonym culpa utan att identifiera en gärningsman till det underliggande brottet.

Hur ska då detta underliggande brott teoretiskt sett karakteriseras som rekvisit? Det är tveksamt om det underliggande brottet är att anse som ett objektivet rekvisit i traditionell mening. Det är inte ansvarssubjektet (*näringsidkaren*) som anses begå det underliggande brottet. Den kausalitet som präglar ansvarssubjektets agerande i förhållande till brottsföljden under CMA 2007 är betydligt enklare att intuitivt förstå än i fallet med företagsbotens underliggande brott och ansvarssubjektets agerande.

Corporate manslaughter är alltså mer konventionell än företagsboten i ett detta hänseende. Det objektiva rekvisitet, att en viss handling lett till en viss följd, är uppfyllt då det sätt på vilket organisationens aktiviteter styrts har orsakat en persons död. Rekvisitet är traditionellt konstruerat såtillvida att brottsföljden är tydlig och enkel att konstatera. Kausalitetskravet, som prima facie kan anses svårgenomträngligt, behöver dock bara påvisas som *en* av potentiellt flera orsaker till dödsfallet. Fällande dom kommer med viss sannolikhet alltid kräva vissa efterforskningar kring organisationens företagsstyrning. Den palett av faktorer¹⁹²

¹⁹¹ Jfr Jareborg, N. "Brotten, första häftet", sid. 62 ff.

¹⁹² Bl. a säkerhetssystem för anställda, säkerhetsutbildningsnivå hos anställda, lämplighet av apparatur och maskineri, allmän översyn och organisering av mellanchefer, men även bredare faktorer såsom organisationen strategiska hälso- och säkerhetsarbete, liksom riskutvärdering, övervakning och kontinuerlig granskning av affärsprocesser, se ovan avsnitt 3.5.4.

som kan tillmätas betydelse för bedömningen är dock så bred att rättfärdig rättskipning under CMA 2007 knappast torde falla på osäkerhet kring det objektiva rekvisitet.

Företagsbotens konstruktion, med en brottsföljd som separeras från ansvarssubjektet samt dess handlande framstår trots sitt tillämpningsområde som klumpigare, och aningen cirkulärt. Tillspetsat uttryckt kan det tolkas som att *ett brott anses ha begåtts om ett brott anses ha begåtts*.

4.2 Anknytning

Åläggande av företagsbot förutsätter att det underliggande brottet begåtts i utövning av näringsverksamhet. Det krävs alltså en anknytning mellan det underliggande brottet samt den *kontext* i vilken detta ”objektiva rekvisit” förekommit. Anknytningsrekvisitet är uppfyllt då det underliggande brottet har tydlig anknytning till näringsidkarens verksamhet. Detta torde sällan torde vålla några större problem för rättskipningen annat än i fall då kvasieekonomisk verksamhet bedrivs av offentlig huvudman.¹⁹³ Likaså bör motsvarande bedömning under CMA 2007 inte heller bli särskilt komplex. Organisationens *aktiviteter* bör tolkas som något vidare än *under utövning av näringsverksamhet*. Det rör sig trots allt om aktiviteter (”activities”), inte verksamhet (”operations”).

Intressant nog kan det här konstateras att såväl den svenska liksom den engelska rättsordningen tillerkänner bestraffande sanktioner som explicit utgår från en specifik kontext snarare än från ett skyddsintresse.¹⁹⁴ Detta är kanske inte förvånande i det brittiska fallet, där straffansvar i näringsverksamhet dryftats fram och tillbaka under århundraden. Det framstår dock som mer anmärkningsvärt att denna uppdelning tillåtits i den svenska rättsordningen, där det institutionella motståndet mot att laborera med straffrättens i övrigt individbaserade skuld- och ansvarsbegrepp visat sig mycket starkt.

4.3 Ansvarssubjekt

Det ansvarssubjekt som åläggs företagsbot är ”näringsidkaren”. Motsvarande subjekt under CMA 2007 är ”organisationen”. Trots att både BrB 36 kap. 7§ liksom CMA 2007 s. 1 oftast torde träffa företag är skillnaden mellan ansvarssubjekten lagstiftningarna emellan mer än semantisk. ”Organisationen” under CMA 2007 är även gärningsman till det underliggande brottet. Modellen med ett objektiva straffansvar medger alltså att kausalitet föreligger mellan

¹⁹³ Jfr t. ex RH 1999:84 under avsnitt 2.3.2 ovan.

¹⁹⁴ Jfr Jönsson, S, *Straffansvar och modern brottslighet*, sid. 25.

brottsföljden och ansvarssubjektets agerande, som vore ”organisationen” vilken person som helst. ”Näringsidkaren” under företagsbotsbestämmelserna är dock inte gärningsman till det underliggande brottet. Brottet har istället begåtts av en eller flera fysiska personer för vilkas gärningar ansvarssubjektet under vissa förutsättningar får ansvara. ”Näringsidkaren” kan därmed sägas ha visst vikarierande ansvar. Separationen av gärningsman och ansvarssubjekt tyder på att lagstiftaren möjligtvis tummar på det rättstatliga kravet på identitet och konformitet vid straffrättsligt ansvar¹⁹⁵ (det rättssubjekt som straffas skall vara detsamma som begått gärningen) hellre än att överge principen *societas delinquere non potest*.

”Näringsidkare” tar sikte på såväl fysiska (enskilda näringsidkare) som juridiska personer. Rekvisitet kvalificeras mot den verksamhet som det potentiella ansvarssubjektet driver - denna måste vara av ekonomisk art. Således träffas juridiska personer med offentliga huvudmän endast om de i huvudsak bedriver ekonomisk verksamhet, åtminstone i större utsträckning än de myndighetsutövar.

Att företagsboten kan träffa individer i deras roll som bolagsmän i enkla bolag får en intressant följd. Dessa individer kan åläggas företagsbot enligt utvidgat ansvar för anställda med särskilt ansvar för tillsyn och säkerhet. Enskilda kan alltså under dessa bestämmelser straffas för annans gärning, trots att de egentligen gjort vad som kunnat krävas för att förebygga brottsligheten. Detta kan ses som otillfredställande eftersom det påminner om strikt *och* vikarierande straffansvar utan underliggande klander. Konstruktionen liknar det icke-kodifierade företagansvaret, men i viss mån även uråldriga typer av husbondeansvar. Å andra sidan bör också framhållas att immunitet för individer kan skapa en otillfredställande diskrepans mellan olika associationssformer vad gäller samhällets svar på brottslighet i näringsverksamhet.

Under CMA 2007 är å andra sidan straffansvar för individer explicit uteslutet. Konstruktionen med immunitet för individer under CMA 2007 bör dock också kritiseras. En varning bör riktas mot möjliga incitament för ledande befattningshavare att gömma sig bakom den juridiska personen vad gäller säkerhetsarbete och företagsstyrning. Detta kan endast åtgärdas med aktiv översyn från aktieägare eller andra huvudmän. Det moderna näringslivets långtgående separation mellan ägande och kontroll talar dock möjligtvis emot att sådan översyn kan upprätthållas i praktiken. Mot bakgrund av denna individuella immunitet kan man alltså ställa sig frågande till lagstiftningens förmåga till praktisk brottsprevention.

¹⁹⁵*Ibid*, sid. 45. Jfr också Jareborg, N, *Brotten: första häftet*, sid. 40 f.

I ett annat avseende är dock ansvarssubjektet under CMA 2007 vidare än under företagsboten. Rekvisitet kvalificeras inte mot något krav på ekonomisk verksamhet. Tvärtom listar CMA 2007 s. 1 (2) (b)-(d) explicit ett antal myndigheter, andra offentliga aktörer och fackföreningar som omfattas av lagstiftningen. Detta framstår som sympatiskt för den som anser att exempelvis polis och kriminalvårdsmyndigheter bör vidta samma försiktighetsåtgärder som företag när det kommer till individers liv och hälsa.

4.4 Företagsstyrning som klandervärd gärning - skuld, kausalitet och ”subjektivitet” i kärnrekvisiten

Den otillåtna gärning som utlöser ansvar för företagsbot är att *näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga det underliggande brottet*. Konstruktionen är egenartad. Dels rör det sig alltså om en ansvarsfrihetsgrund: har näringsidkaren gjort vad som skäligen kan krävas skall han undslippa ansvar. Företagsboten kan genom detta rekvisit också tolkas som ett omissivdelikt: den otillåtna gärningen är formulerad genom ett negativt handlingrekvisit där underlåtenhet att utföra något är det som utlöser straffansvar.¹⁹⁶ En viss kontrast mot kärnrekvisitet i CMA 2007 kan noteras. Där tar rekvisitet sikte på ansvarssubjektets positiva handlande: det sätt på vilket organisationen styrt och organiserat sina aktiviteter har lett till dödsfallet. Bestämmelsen kan då liknas vid ett kommissivdelikt.

Företagsbotens kärnrekvisit kan dock inte ses som ett renodlat objektiva rekvisit. Mycket tyder på att klander också i viss mån mäts mot rekvisitet - föreligger inte ansvarsfrihet så föreligger skuld. Det är knappast så att ansvarsfrihet presumeras genom rekvisitets negativa formulering. Den genomgång av rättspraxis som ovan presenterats visar att domstolarna ofta använder bestämmelsen för att undersöka näringsidkarens företagsstyrning genom att mäta oaktsamhet / klandervärdhet i näringsidkarens rutiner, kontroller och instruktioner till enskilda personer (mikronivå) liksom för organisationen i stort (makronivå). Detta sker ibland genom att undersöka vad vissa individer sagt eller gjort, men inte genom att söka klandra individernas egna handlingar. I vissa fall värderar domstolarna subjektiva element. Det är dock svårt att skönja en röd tråd för hur dessa bedömningar görs¹⁹⁷ Rättskipningen kan alltså i viss mån uppfattas som ojämn. Möjligtvis beror detta på kärnrekvisitets ”dubbelnatur” som både innehållandes objektiva och subjektiva element. Rekvisitet blir därmed opreciserat och svårt att kategorisera.

¹⁹⁶ Jfr Jareborg, N, *Brotten, första häftet*, sid. 119 ff.

¹⁹⁷ Jfr genomgången av rättspraxis i avsnitt 2.3.4 ovan.

Bestämmelsens konstruktion är, som observerats ovan, också noterbar på grund sin svaga kausalitet gentemot det underliggande brottet. Det är inte nödvändigtvis så att näringsidkarens underlåtenhet faktiskt orsakat det underliggande brottet. Istället är det ett annat subjekt som har begått brottet varpå näringsidkaren klandras för sin underlåtenhet att vidta brottsförebyggande åtgärder. Nota bene: näringsidkaren klandras inte för att han inte *lyckats* förhindra brottet eller för att ha skapat förutsättningar under vilka brottet kunnat komma till stånd. Han klandras för att han inte agerat tillräckligt kraftfullt och vidtagit åtgärder som möjligen *kunnat* för att förhindra brottet.

Betyder detta att rekvisitet kan tolkas som innehållandes ett element av god eller ond tro? Det har i doktrinen föreslagits att ansvar under för företagsbot bedöms mot näringsidkarens onda tro, dvs. han kände till eller borde ha känt till att brott förövats i verksamheten.¹⁹⁸ Enligt detta resonemang är rekvisitet i praktiken att anse som ett subjektivt insiktsrekvisit. Tolkningen framstår som något för långtgående. Rättspraxis stödjer ej detta synsätt, och en normal lingvistisk tolkning av lagtexten ger för handen att domstolen endast bör undersöka vad näringsidkare *faktiskt gjort*. Vidare skulle ett sådant subjektivt insiktsrekvisit rimligtvis behöva finnas i en eller flera personers psyken. Några sådana personer identifieras varken i lagtext eller förarbeten.

Det förhåller sig nog istället så att bestämmelserna om företagsbot saknar rent subjektiva insiktsrekvisit. Det subjektiva rekvisit som måste vara uppfyllt i det underliggande brottet läggs ju inte näringsidkaren till last, annat än som förutsättning för att gå vidare till nästa del i bedömningen. Samma slutsats framstår som rimlig då ansvarsfrihet föreligger men då företagsbot ändå utdöms på grund av näringsidkarens utvidgade ansvar för vissa nyckelpersoner. Det subjektiva insiktsrekvisitet måste vara uppfyllt hos dessa nyckelpersoner, men det tillskrivs fortfarande inte näringsidkaren som ju i dessa fall gjort vad som skäligen kunnat krävas av honom. Däremot kan det negativa handlingsrekvisitet / ansvarsfrihetsgrunden liksom det utvidgade ansvaret för nyckelpersoner tolkas som att näringsidkaren intar en ställning som övervakningsgarant. Enligt denna är han i viss utsträckning är skyldig att hantera risker och se till att brott ej begås i näringsverksamheten. Denna teoretiska garantställnings yttre gräns är dock oklar. En övervakningsgarant fälls teoretiskt sett inte till ansvar för att någon annan har begått brott, utan för att garanten låtit något ske.¹⁹⁹ Det är ytterst tveksamt om så är fallet vid näringsidkarens utvidgade ansvar för vissa personer enligt BrB 36 kap. 7 § 2 p.

¹⁹⁸ Se t. ex Iseskog, T, *Företagsbot*, sid. 16 ff.

¹⁹⁹ Jfr SOU 1997:127 s. 102.

Så är dock inte fallet med CMA 2007. Den ”relevanta omsorgsplikten” utgör en mer är lättförståelig garantställning. De relationer som ger upphov till omsorgsplikt anges i lagen, och kan tolkas mot den etablerade common-law doktrinen ”law of negligence”. Däremot saknas även här subjektiva rekvisit. Varken rekvisitet som anger att omsorgsplikten måste blivit ”grovt åsidosatt”, eller att ledande befattningshavare måste ha bidragit till åsidosättandet kräver konstaterande av några psykologiska faktorer. Detta förefaller naturligt för en strafflagstiftning som vilar på objektivet ansvar. Om man filosofiskt sett tar steget bort från bedömning och klander av enskilda människor till förmån för ett holistiskt grepp över företagsstyrning är det också rimligt att man inte ”hänger upp” bestämmelsens tillämpning på rent subjektiva insiktsrekvisit hos andra rättssubjekt än ansvarssubjektet.

Däremot aktualiseras ett annat problemområde mot bakgrund av den knapphändiga rättspraxis som CMA 2007 hittills producerat. Har identifikationsdoktrinens tillkortakommanden²⁰⁰ reproducerats genom förekomsten av rekvisiten ”grovt åsidosättande” (av relevant omsorgsplikt) samt att ”ledande befattningshavares” agerande måste vara ett substantiellt element i åsidosättandet? Dessa två rekvisit är kvalificerande, dvs. verkar i sådan riktning att ribban för att konstatera straffansvar höjs. Dessutom måste ju någon typ av kausalsamband påvisas mellan de båda. Fallet *Cotswold Geotechnical* reser farhågor om att rättskipningen kan komma att bli skev då detta kausalsamband är lättare att påvisa i mindre organisationer. Detta trots att lagens målsättning just är att effektivisera rättskipning i fall då den åtalade organisationen präglas av komplexa organisatoriska strukturer och styrsystem.

Möjligtvis kan man här dra en analogi till kritiken mot den defensiva straffrättsideologi som enligt Jareborg kännetecknar en rättfärdig straffrätt.²⁰¹ Rättstatliga kriterier tenderar att begränsa den traditionella straffrättens verkan till privatpersoner och deras mellanhavanden. I realiteten begås de handlingar som leder till straffansvar oftast av socialt utslagna individer.²⁰² På samma vis kan man hävda att en för högt lagd ribba i ett straffbud med objektivet straffansvar för juridiska personer i realiteten leder till att finansiellt och organisatoriskt sårbara (läs: mindre) företag straffas i större utsträckning. Orsakssamband mellan ledande befattningshavare och det grova åsidosättandet påvisas naturligtvis lättare då en organisations aktiviteter styrs och organiseras av endast en eller ett fåtal personer.

²⁰⁰ Se avsnitt 3.4 och 3.5 ovan.

²⁰¹ Se Jareborg, N, *Scraps of penal theory*, sid. 104 f.

²⁰² Jönsson, S, *Straffansvar och modern brottslighet*, s. 29 f.

4.5 Sammanfattande komparation och reflektioner

Semantiskt sett finns fler likheter än skillnader mellan rekvisiten i brottbalkens bestämmelser om företagsbot och CMA 2007. Det är dock tydligt att de olika lagtekniska lösningarnas mekanik skiljer sig åt på åtskilliga punkter. Följande schematiska uppställning kan ses som en enkel funktionsanalys av lagarnas olika rekvisit:

Företagsbot -->	Funktion	CMA 2007 -->	Funktion	Kommentar
"brott.."	Underliggande förutsättning för utdömmande av företagsbot. Obj/ subj. rekvisit måste vara uppfyllda.	"vållar annans död.."	Exklusiv brottsföljd. Karaktär av objektivt rekvisit. Underliggande förutsättning för konstaterande av corporate manslaughter.	Företagsbotens generella tillämpningsområde är bredare, men mer diffust.
"..i närings- verksamhet"	Anknytningskrav. Anger kontext i vilket det underliggande brottet begåtts.	"..organisati onens aktiviteter"	Anknytningskrav. Anger kontext i vilket det underliggande brottet begåtts.	Företagsbotens anknytningsrekvisit bör nog tolkas som något snävare - <i>ekonomisk</i> aktivitet fordras.
"näringsidk are..."	Ansvarssubjekt, men ej gärningsman till underliggande brott. Innefattar individer, men endast i vissa fall myndigheter.	"organisatio n"	Ansvarssubjekt och tillika gärningsman. Innefattar myndigheter, men ej individer.	Företagsboten uppvisar drag av vikarierande ansvar p.g.a ansvarssubjekt och gärningsman inte är samma entitet.

Företagsbot -->	Funktion	CMA 2007 -->	Funktion	Kommentar
"har inte gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottslighet"	Ansvarsfrihet / Otillåten gärning. Också i viss mån oaktsamhetsrekvisit mot vilket grad av klander och ansvarssubjektets skuld bedöms.	"det sätt på vilket (organisationens aktiviteter) styrts eller organiserats"	Otillåten gärning. Tydlig kausalitet gentemot ansvarssubjekt och brottsföljd. Också i viss mån det rekvisit mot vilket grad av klander och ansvarssubjektets skuld bedöms.	Båda rekvisiten anger undermålig företagsstyrning som otillåten gärning, fast på olika vis. Förekomsten av skuldbedömning i viss mån oklar. Företagsbotens konstruktion som underlåtenhetsbrott antyder garantställning av oklar räckvidd.
"..person i ledande ställning / med särskilt ansvar..."	Oaktat bedömning av ansvarsfrihet/gärning så har ansvarssubjektet utvidgat ansvar för brottsliga handlingar företagna av individer i viss personkrets.	"ledande befattningshavare"	Ej funktion som utvidgat ansvar. Istället ett kumulativt allmänkvalificerande rekvisit. Något smalare personkrets än under företagsboten.	Trots att personkretsarna som dessa båda rekvisit beskriver ofta torde utgöras av ungefär samma personer så har bestämmelserna helt olika funktioner.
N/A	-	"grovt åsidosättande.."	Underliggande förutsättning för konstaterande av corporate manslaughter. Kumulativt allmänkvalificerande rekvisit.	
N/A	-	"..av relevant omsorgsplikt"	Underliggande förutsättning för konstaterande av corporate manslaughter. Kodifierad garanställning.	De relationer som föranleder garantställningen för ansvarssubjekt är angivna i lagen, och således begränsade i jämförelse implicit garantställning i bestämmelser om företagsbot.

Ett allmänt intryck av denna funktionsanalys är att rekvisiten under CMA 2007 framstår som mer lättolkade än brottsbalkens bestämmelser om företagsbot. Företagsbotens separation av gärningsman och ansvarssubjekt ger en omständig väg att vandra vid klander av en juridisk person. Den tjänar egentligen bara ett syfte, upprätthållandet av ordningen att juridiska personer formellt sett inte kan begå brott. För en bestämmelse som i huvudsak är att uppfatta som en straffrättslig

sanktion med vissa drag av objektivet straffansvar framstår denna omväg som otymplig och orättfärdig. Skuld måste påvisas hos en gärningsman som inte är ansvarssubjekt, men ibland påvisas skuld i någon mån också hos ansvarssubjektet. Bestämmelsens konstruktion medför drag av vikarierande straffansvar på grund av sin svaga kausalitet mellan underliggande brott och ansvarssubjekt. Denna ordning kan ses som ännu mer filosofiskt osund än att erkänna juridiska personer som ”riktiga” straffrättsliga ansvarssubjekt.

Vidare framstår företagsbotens kärnrekvisit, att näringsidkaren inte gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten, som besynnerligt. Varför är det formulerat som ett ansvarsfrihetsrekvisit när det är uppenbart att bestämmelsen inte exklusivt är tänkt att fungera som en ursäktande omständighet? Nog är det enklare för ett rättssubjekt att rätta sig efter ett kommissivdelikt med tydligt kausalsamband (”det sätt på vilket organisationen styr eller organiserar sina aktiviteter”) än ett omissivdelikt (”näringsidkaren har inte gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten”) utan tillräcklig precisering av den standard på agerande som utlöser ansvarsfrihet.

Att konstatera ansvar under CMA 2007 är dock svårare än under företagsboten. Detta verkar dock inte bero på svårigheter i att tolka lagstiftningens rekvisit, utan snarare att ribban för rekvisiten medvetet lagts högt. En tydlig kausalitet präglar förhållandet mellan det objektiva rekvisitet och handlingsnormen. Gränserna för den garantställning som uttryckligen framgår är tydligt angiven i lagtexten.

5. Företagsstyrning och objektivet straffansvar - förtjänst och problematik

Straffnormer bör vara tillräckligt precisa och tydliga för att rättssubjekt skall kunna rätta sig efter dem. De bör också vara tillräckligt lättförståeliga för att domstolar skall kunna tillämpa dem på ett tydligt, enhetligt och rättvist sätt. Att använda företagsstyrning som bedömningsgrund i ansvarsfrågan är förenligt med dessa värden, men förenligheten är avhängig kvaliteten i lagstiftningens utformning.

Är då företagsstyrning en god utgångspunkt för straffrättsligt ansvar? Frågans svar beror givetvis på den specifika lagstiftningens målbild. Som ovan konstaterats har företagsboten liksom CMA 2007 antagits mot krav på fler fällande domar mot juridiska personer, eller ökad ”effektivitet” om man så vill. 2006 års lagändringar kring företagsboten har uppenbarligen nått önskad effekt. Från att anses ”ha spelat en helt underordnad roll i det praktiska rättslivet”²⁰³ visar sammanställningar från senare år att företagsboten används mycket frekvent. Bara i arbetsmiljömål ålades företagsbot som påföljd i 135 fall år 2011.²⁰⁴

Genom att stryka äldre rekvisit som krävde åsidosättande av en särskild skyldighet fokuserar nu ansvarsfrågan i första hand på om näringsidkaren gjort vad han skäligen kunnat för att förebygga brottslighet i sin näringsverksamhet. En genomgång av praxis kring detta rekvisit tyder på att svenska domstolar oftast gör en seriös bedömning av näringsidkarens rutiner, processer och organisation. Bedömningar om vilken företagsstyrning som kan anses som skäligt brottsförebyggande måste naturligtvis göras från fall till fall. Däremot finns en risk för att domstolarna i förlängningen kan komma att ålägga företagsbot på ett subsumtionsartat sätt efter konstaterande att brott begåtts i näringsverksamheten. En fortsatt utveckling där förutsättning för företagsbot regelmässigt föreligger som en sorts strikt ansvar bör undvikas.

Det går att ifrågasätta varför inte förbättrad kvalitativ tillämpning istället för förbättrad kvantitativ tillämpning läggs till grund för den *effektivitet* som lagstiftaren vill uppnå. Effektivitet bör utgå från att centrala faktorer för upprätthållande av laglydnad förstås och realiserats. Reell effektivitet förutsätter

²⁰³ SOU 1997:127 s. 224.

²⁰⁴ Wiklund, H-O, *Kraftigt ökad användning av företagsbot i arbetsmiljömål*. Se vidare Arbetsmiljöverket, *Sammanställning 2012-03-07: Domar och godkända strafförelägganden i arbetsmiljömål 2011*.

normkunskap²⁰⁵, både hos de som är satta att tillämpa normer och hos de som måste underkasta sig normernas tillämpning. En sanktions effektivitet borde inte mätas enkom mot dess tillämpningsfrekvens, utan också mot dess allmänpreventiva effekt. Formuleringen av företagsbotens kärnrekvisit gör det svårt att rätta sig efter, men kanske för lätt att tillämpa. Det är rimligtvis lättare att rätta sig efter lagstiftning där man straffas för det man har orsakat än för det man bort anstränga sig för att förhindra.

CMA 2007 har trots sitt lagtekniska nyhetsvärde bara lett till fällande dom i tre fall. Två av dessa avgjordes på straffprocessuella aspekter, så kallade guilty pleas. Två av tre åtal har riktat sig mot mindre företag vilka troligen också kunnat fällas under identifikationsdoktrinen. Att jämföra antalet fällande domar under CMA 2007 med antalet ålagda företagsböter är förstås inte helt rättvisande - företagsbotens tillämpningsområde är mycket brett medan CMA 2007 är en specialstraffrättslig lagstiftningsprodukt tänkt att användas i fall där synnerligen klandervärd företagsstyrning lett till dödsfall. Å andra sidan har hundratals dödsfall relaterade till näringsverksamhet inträffat sedan CMA 2007 promulgerades. Fler än 50 av dessa har lett till påföljd under HSWA 1974, och ett 50-tal till fall övervägs för närvarande av CPS för åtal under CMA 2007.²⁰⁶ Diskrepansen mellan dessa siffror och de få åtal som ännu väckts tyder på att vissa av lagens rekvisit är så högt ställda att lagen blivit svår att tillämpa. Det är dock sannolikt inte lagstiftningens objektiva straffansvar grundat i företagsstyrning som ligger till grund för lagens än så länge skrala användning. Formuleringen av lagens kärnrekvisit som ett kommissivdelikt gör att kausalkedjan mellan dödsfall och det sätt på vilket organisationen (och tillika gärningsmannen) styrt sin verksamhet blir lättare att bedöma.

Innebär den kvantitativa skillnaden mellan lagarnas tillämpning att företagsboten ”lyckats” medan CMA 2007 ”misslyckats”? Gentemot sina i huvudsak överensstämmande målbilder verkar det tveklöst så. Man bör dock ha i åtanke att dessa målbilder är resultat av politiska påtryckningar under vilka andra viktiga värden och måttstockar för straffrättslig rättfärdighet fått stryka på foten. Att ge domstolar verktyg att klandra företagsstyrning är fullt logiskt och godtagbart i ett system som tillerkänner objektiva straffansvar för juridiska personer. Den svenska lagstiftningens särskilda formulering (ett direkt resultat av att lagstiftaren *inte* erkänner juridiska personers objektiva straffansvar) har dock gjort brottsbeskrivningen diffus och utslätad. Företagsstyrning som brottsrekvisit under företagsboten riskerar att skifta straffrättens fokus från att straffa allmänt klandervärda beteenden till att straffa ett speciellt subjekt i en speciell kontext.

²⁰⁵ Jfr Träskman, P-O, & Kyvsgaard, B, *Vem eller vad styr straffrättspolitiken?* sid. 614.

²⁰⁶ Grimes, J, *Corporate Manslaughter*.

Tillämpning av företagsstyrning som brottsrekvisit kan också medföra negativa följder för grundläggande rättsstatskriterier. Legalitetsprincipen stadgar att straff inte skall utdömas utan tillräckligt preciserad lagstiftning - *nulla crimen sine lege certa*. Denna princip är fyller dels en socialpedagogisk funktion. Brottbeskrivningar ska vara begripliga för de rättssubjekt som är satta att lyda dem. Från detta perspektiv kan man ifrågasätta om företagsbotens påbud att genom företagsstyrning vidta skäligen åtgärder mot brott begångna av någon annan är tillräckligt lätt att rätta sig efter. Principen har också en kontrollfunktion - det måste gå att avgöra om domstolar tillämpar brottbeskrivningen på ett enhetligt sätt. Den något spretiga rättstillämpningen kring företagsboten väcker frågor även här. Bedömningen av näringsidkarens "skuld" blir ibland avhängig subjektiva element (vem visste vad?) som inte återspeglas i lagen. Ibland blir den istället avhängig rent objektiva element (vad borde gjorts?). Det vagt formulerade kärnrekvisitet kommer givetvis oftast att fungera väl. Företagsbot bör åläggas då underlåtenhet att vidta skäligen åtgärder mot brottslighet består i ett aktivt handlande eller en grov oaktsamhet med tydlig kausalitet gentemot det underliggande brottet. I andra fall kan underlåtenhet att vidta skäligen brottsförebyggande åtgärder te sig som mer avlägset gentemot det underliggande brottet. Bestämmelsens diffusa konstruktion möjliggör att företagsbot ändå kan komma att åläggas.

Den brittiska konstruktionen framstår som bättre genomtänkt i detta avseende. Straffbudet stadgar tydligt att kausalitet krävs mellan företagsstyrning och en preciserad följd (dödsfall). Ansvar kräver också ett grovt åsidosättande (kvalificerande rekvisit) av en omsorgsplikt (vilka är begränsade och uppräknade) som är hänförligt till en någorlunda identifierbar krets av fysiska personer (ledande befattningshavare). CMA 2007 må av vissa ses om orättfärdig för att den inte producerar fällande domar i stor utsträckning, men den är åtminstone begriplig och preciserad.

Företagsboten visar alltså att kvantitativa målsättningar om rättskipning lätt kan nås genom att utforma brottsrekvisit kring företagsstyrning. CMA 2007 visar att rättstatliga målsättningar om förutsägbarhet och rättfärdighet i straffrättslig rättskipning går att uppnå genom att utforma brottsrekvisit kring företagsstyrning. Vilken av dessa målsättningar som bör tillmätas störst värde är upp till lagstiftarna att besluta om.

6. Företagsbot - de lege ferenda

Av det som konstaterats i kapitel 4 och 5 ovan framträder en bild av företagsboten som en straffrättsligt sanktion för annans gärning, utan en preciserad gräns för ansvarssubjektets garantansvar. Ansvar är vikarierande eftersom det inte utlöses av ansvarssubjektets egna handlande. Även om ansvarssubjektet medvetet och konsekvent underlåter att vidta skäligen brottsförebyggande åtgärder i sin näringsverksamhet så uppstår aldrig fråga om företagsbot om ett annat subjekt inte begår brott i näringsverksamheten.

Vikarierande straffansvar är per definition otillfredställande, eftersom det kan leda till att rättssubjekt berövas sitt moraliska ansvar för sina handlingar. Att drabbas av statlig repression kan då nästan likställas med en olyckshändelse.²⁰⁷

Företagsbotens ansvarskonstruktionen har blivit vikarierande som ett resultat av en dogmatisk motvilja till att se företagsboten för vad den faktiskt är. Att repressiva sanktioner kallas något annat än straff betyder ej att dessa inte bör omgärdas med samma rättssäkerhetsgarantier som straff. Saker bör kallas vid deras rätta namn - detta borde gälla även inom den straffrättsliga terminologin. Kategoriseringen av företagsboten som en särskild rättsverkan av brott snarare än en brottspåföljd kan nämligen medföra vissa olyckliga konsekvenser.

Skälet bakom kategoriseringen som särskild rättsverkan av brott är att straffrättsliga grundbegrepp ansetts viktiga att bevara. Det har hävdats att införande av ett system där juridiska personer kan dömas till straff för brott begånga av fysiska personer skulle leda till man bryter igenom principen som säger att endast den som begår brott kan dömas till straff. Lagstiftaren har velat undvika detta genombrott, eftersom en annan ordning skulle ses som att vikarierande straffansvar accepteras. Det sägs att brottsbalkens systematik, som bygger på legalitetsgrundsatsen att den som inte har begått ett visst brott ändå kan straffas för det, därmed skulle upplösas.²⁰⁸ Att kalla företagsboten för en särskild rättsverkan av brott istället för straff är dock inte mycket mer än en semantisk piruett. Lösningen fråntar knappast bestämmelserna om företagsbot deras karaktär av vikarierande ansvar. Varför skulle brottsbalkens systematik inte på samma sätt upplösas då ett rättssubjekt för annans brott åläggs en repressiv och klandrande sanktion kategoriserad som "särskild rättsverkan av brott"?

Dessutom är det ju så att BrB 36 kap. 7 § 2 p. a) och b) föreskriver något som svårligen kan karakteriseras som något annat än ett rent vikarierande straffansvar.

²⁰⁷ Jfr Jareborg, N, *Brotten, första häftet*, s. 41.

²⁰⁸ Ds 2001:69, "Företagsbot", s. 30 och 32.

Detta ansvar är i det närmaste strikt eftersom inte ens fullgoda brottsförebyggande åtgärder kan skydda näringsidkaren. Dessa bestämmelser bör slopas eller åtminstone omarbetas så att näringsidkaren kan undslippa ansvar om denne inte på ett klandervärt sätt skapat förutsättningar för brottsligheten. Till och med identifikationsdoktrinen framstår i detta perspektiv som rimligare än nuvarande lydelse av BrB 36 kap. 7 § 2 p. a) och b). Under identifikationsdoktrинens ansvarsmodell undslipper ju den juridiska personen ansvar om den ledande befattningshavarens klandervärda handling inte kan likställas med den juridiska personens handling.

Företagsbotens otillåtna gärning konstateras med ett företagsstyrningsrekvisit som normalt sett återfinns i objektiva ansvarsmodeller. Här är dock rekvisitet vagt formulerat, och separerat från brottet i sig. Åläggs en näringsidkare att betala företagsbot för att denne på ett klandervärt sätt inte förebyggt brottslighet, eller åläggs näringsidkaren företagsbot för att ett annat rättssubjekt har begått ett brott? Frågan besvaras egentligen inte entydigt av bestämmelsens rekvisit.

Ett problem med företagsboten som omissivdelikt är att det utgår från att näringsidkaren intar en sorts garantställning som gör att han bör ingripa för att förhindra brott. I traditionell brottslighet utanför näringsverksamhet förekommer oftast inga problem att hålla isär brottets objektiva sida från dess subjektiva sida. Såsom beskrivits i kapitel 2 och 4 ovan tenderar dock gärning och skuld att sammanblandas då domstolar bedömer om en näringsidkare vidtagit skäliga åtgärder för att förhindra brott. Omissivdelikt aktualiserar nämligen alltid ansvar för underlåtenhet. När underlåtenhet bedöms efter skäliga åtgärder som *borde* ha vidtagits blir bedömningen automatiskt påverkad av oaktsamhetskriterier. Därmed smyger sig ett subjektivt element in i ett straffbud riktat mot ett ansvarssubjekt som inte sägs kunna uppvisa någon subjektiv insikt. Oaktsamhetsprövningen sker s.a.s på orsakssidan istället för på skuldsidan²⁰⁹ - något subjektivt insiktsrekvisit finns ju inte i straffbudet. Det bör ses som ett lagtekniskt misslyckande att lagen ofta tillämpas på ett annat sätt än det som varit lagstiftarens avsikt. Kan detta möjligtvis åtgärdas genom att formulera företagsboten som ett kommissivdelikt istället?

Ett erkännande av företagsboten som renodlad straffrättslig påföljd (och därmed av juridiska personer som straffrättsliga ansvarssubjekt) skulle eliminera behovet av att klandra ett rättssubjekt för brott som begåtts av ett annat rättssubjekt. En ytterligare reformrunda av företagsboten skulle kunna ta itu med denna fråga genom att göra juridiska personer till fullvärdiga straffrättsliga subjekt vars *positiva* handlande under vissa förutsättningar utlöser straffansvar. Förtjänsten

²⁰⁹ Jfr Victor, D, *Ansvar utan klander? Några tankar om straffansvar för juridiska personer*, s. 374 ff.

skulle inte bara vara av teoretisk betydelse. Ett kommissivdelikt skulle kunna skapa större förutsägbarhet och enhetlighet i rättstillämpningen. Näringsidkare skulle enklare kunna rätta sig efter en sådan bestämmelse än efter en konstruktion baserad på underlåtenhet kopplad till ett annat subjekts handlande.

Ett kommissivdelikt likt det i CMA 2007 skulle ”tvinga” domstolarna att ta ställning till om brottet verkligen är resultat av hur företaget styrs, vilket ju faktiskt är det beteende lagstiftaren vill påverka i positiv riktning. Eftersom näringsidkaren skulle vara både gärningsman och ansvarssubjekt respekteras även konformitetsprincipen. Eftersom gärningsmannaskap och ansvarssubjekt inte längre skulle separeras så återfinns inga skäl till att behålla den antipedagogiska uppdelningen mellan straff och särskild rättsverkan av brott. Osäkerheten om garanställningens räckvidd kan läggas åt sidan. Dessutom skulle ett kommissivdelikt sätta punkt för den egensinniga rättsutveckling som gjort att endast näringsidkare och föräldrar som specialsubjekt kan fällas till ansvar för underlåtenhet att *hindra* brott.²¹⁰

Det måste medges att en sådan lagändring skulle vara banbrytande i vad som i övrigt kan ses som en relativt konservativ straffrättsordning. Århundraden av engelsk erfarenhet visar dock att juridiska personers straffansvar inte behöver stöta på problem bara för att de som straffrättsliga ansvarssubjekt anses kunna bära skuld. Arbetets jämförelse visar snarare på att det är de övriga rekvisitens utformning, och hur förståeliga de är, som avgör om ansvaret kommer att tillämpas på ett rättfärdigt sätt eller ej.

6.1 Avslutande kommentarer

Kanske går det något tillspetsat att karakterisera företagsboten och CMA 2007 som symbolpolitiska lagstiftningsåtgärder. Båda är antagna för att visa handlingskraft, och de är båda antagna i syfte att tillämpas oftare än den rätt som tidigare låg.

Eftersom klander genom straff är samhällets mest repressiva åtgärd så är den förbjudna gärningen alltså att se som socialt förkastlig. I fallet CMA 2007 är den socialt förkastliga gärningen tydligt definierad i straffbudets centrala rekvisit: dödsfall genom undermålig företagsstyrning. Men vilket är det socialt förkastliga beteendet som företagsboten försöker stävja? Att inte skäligen gjort vad som kunnats för att förebygga brottslighet är vagt och svårt att rätta sig efter. Vilka handlingssätt är tillräckligt för ansvarsfrihet? Vilka handlingssätt leder till ansvar? När ett handlingssätt som staten önskar beteckna som icke-önskvärt blir svårförståeligt för både rättssubjekt och rättsvårdande instanser går det att

²¹⁰ Jfr BrB 23 kap. 6 § 2 st.

ifrågasätta om lagstiftningen fyller sitt symbolpolitiska syfte, oaktat att fällande domar produceras. Legalitetsprincipen fordrar begriplighet och precision i lagstiftningen - denna måste tydligt förmedla vilken gärningstyp som sanktioneras. Svårtolkad lagstiftning leder till ojämn rättskipning. Företagsboten förtjänar därför ytterligare översyn.

Bilaga - Corporate Manslaughter Act 2007 i urval

Section 1) The offence

(1) An organisation to which this section applies is guilty of an offence if the way in which its activities are managed or organised—

- (a)** causes a person's death, and
- (b)** amounts to a gross breach of a relevant duty of care owed by the organisation to the deceased.

(2) The organisations to which this section applies are—

- (a)** a corporation;
- (b)** a department or other body listed in Schedule 1;
- (c)** a police force;
- (d)** a partnership, or a trade union or employers' association, that is an employer.

(3) An organisation is guilty of an offence under this section only if the way in which its activities are managed or organised by its senior management is a substantial element in the breach referred to in subsection (1).

(4) For the purposes of this Act—

- (a)** "relevant duty of care" has the meaning given by section 2, read with sections 3 to 7;
- (b)** a breach of a duty of care by an organisation is a "gross" breach if the conduct alleged to amount to a breach of that duty falls far below what can reasonably be expected of the organisation in the circumstances;
- (c)** "senior management", in relation to an organisation, means the persons who play significant roles in—
 - (i)** the making of decisions about how the whole or a substantial part of its activities are to be managed or organised, or
 - (ii)** the actual managing or organising of the whole or a substantial part of those activities-----

Section 2) Meaning of "relevant duty of care"

(1) A "relevant duty of care", in relation to an organisation, means any of the following duties owed by it under the law of negligence—

- (a)** a duty owed to its employees or to other persons working for the

- organisation or performing services for it;
- (b)** a duty owed as occupier of premises;
- (c)** a duty owed in connection with—
 - (i)** the supply by the organisation of goods or services (whether for consideration or not),
 - (ii)** the carrying on by the organisation of any construction or maintenance operations,
 - (iii)** the carrying on by the organisation of any other activity on a commercial basis-----

(4) A reference in subsection (1) to a duty owed under the law of negligence includes a reference to a duty that would be owed under the law of negligence but for any statutory provision under which liability is imposed in place of liability under that law.

(5) For the purposes of this Act, whether a particular organisation owes a duty of care to a particular individual is a question of law.
The judge must make any findings of fact necessary to decide that question.

- (6)** For the purposes of this Act there is to be disregarded—
- (a)** any rule of the common law that has the effect of preventing a duty of care from being owed by one person to another by reason of the fact that they are jointly engaged in unlawful conduct;
 - (b)** any such rule that has the effect of preventing a duty of care from being owed to a person by reason of his acceptance of a risk of harm.

(7) In this section—
“construction or maintenance operations” means operations of any of the following descriptions—

- (a)** construction, installation, alteration, extension, improvement, repair, maintenance, decoration, cleaning, demolition or dismantling of—
 - (i)** any building or structure,
 - (ii)** anything else that forms, or is to form, part of the land,
or
 - (iii)** any plant, vehicle or other thing;
- (b)** operations that form an integral part of, or are preparatory to, or are for rendering complete, any operations within paragraph-----

Section 8) Factors for jury

(1) This section applies where—

- (a) it is established that an organisation owed a relevant duty of care to a person, and
- (b) it falls to the jury to decide whether there was a gross breach of that duty.

(2) The jury must consider whether the evidence shows that the organisation failed to comply with any health and safety legislation that relates to the alleged breach, and if so—

- (a) how serious that failure was;
- (b) how much of a risk of death it posed.

(3) The jury may also—

- (a) consider the extent to which the evidence shows that there were attitudes, policies, systems or accepted practices within the organisation that were likely to have encouraged any such failure as is mentioned in subsection (2), or to have produced tolerance of it;
- (b) have regard to any health and safety guidance that relates to the alleged breach.

(4) This section does not prevent the jury from having regard to any other matters they consider relevant.

(5) In this section “health and safety guidance” means any code, guidance, manual or similar publication that is concerned with health and safety matters and is made or issued (under a statutory provision or otherwise) by an authority responsible for the enforcement of any health and safety legislation.-----

Section 18) No individual liability

(1) An individual cannot be guilty of aiding, abetting, counselling or procuring the commission of an offence of corporate manslaughter.-----

Section 25) Interpretation

In this Act—

“**corporation**” does not include a corporation sole but includes any body corporate wherever incorporated;

“**employee**” means an individual who works under a contract of employment or apprenticeship (whether express or implied and, if express, whether oral or in writing), and related expressions are to be construed accordingly; see also sections 11(3)(a), 12(2) and 13(3) (which apply for the purposes of section 2); -----

Käll- och litteraturförteckning

Svenskt offentligt tryck

- * Ds Ju 1978:5 *Företagsböter: En kartläggande undersökning av korporativt ansvar*
- * Ds Ju 1979:10 *Företagsböter: Förslag till lagtexter*
- * Ds Ju 1981:3 *Ekonomiska sanktioner vid brott i näringsverksamhet*
- * Ds Ju 1984:5 *Företagsbot - Delbetänkande av Kommissionen mot ekonomisk brottslighet*
- * Ds 2001:69 *Företagsbot*
-
- * Prop. 1981/82:142 *Om ekonomiska sanktioner vid brott i näringsverksamhet*
- * Prop. 1985/86:23 *Om ändring i brottsbalken m.m. (företagsbot)*
- * Prop. 1992/93:56 *Ny konkurrenslagstiftning*
- * Prop. 1995/96:215 *Otillbörlig konkurrenspåverkan och vissa insiderfrågor*
- * Prop. 05/06:59 *Företagsbot*
-
- * SOU 1997:127 *Straffansvar för juridiska personer - Betänkande av Företagsbotsutredningen*
-
- * JuU 1985/86:13 *Om företagsbot*
-
- * Åklagarmyndigheten Malmö *RättsPM 2006:19*
-
- * Arbetsmiljöverket *Sammanställning 2012-03-07: Domar och godkända strafförelägganden i arbetsmiljömål 2011.*
-

Engelskt offentligt tryck

- * Crown Prosecution Service *A Guide to Corporate Manslaughter*
 - * Her Majesty's Government *Corporate Manslaughter: the Government's Draft Bill for Reform, Cm6497, 2005.*
 - * Home Affairs Committee Report *Draft Corporate Manslaughter Bill: First Joint Report of Session 2005 - 06, vol 1.*
 - * The Law Commission *Legislating the Criminal Code - Involuntary Manslaughter, Item 11 of the Sixth Programme of Law Reform: Criminal Law (LAW COM No 237), 1996.*
 - * Ministry of Justice *A Guide to the Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007*
 - * National Archives *The Corporate Manslaughter Act 2007: Explanatory Notes*
 - * Secretary of State for the Home Department *Draft Corporate Manslaughter Bill: Government Reply to the First Joint Report from the Home Affairs and Work and Pensions Committees Session 2005-06*
-

Doktrin

- * Bergman, David, *The Case for Corporate Responsibility, Disaster Action*, Manchester, 2000.
- * Bogdan, Michael, *Komparativ rättskunskap, 2u*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2003.
- * Berggren N-O, Berg, U, Bäcklund A, Holmqvist, L, Leijonhufvud, M, Munck, J, Träskman, P-O, Victor, D, Wennberg, S, Wersäll, F, *Brottsbalken: en kommentar*, [Ny omarb. utg.], Norstedts juridik, Stockholm, 2012.

- * Card, R, *Card, Cross & Jones: Criminal Law*, 20u, Oxford University Press, Oxford, 2012.
- * Clarkson, C.M.V, Keating, H.M, & Cunningham, S.R, *Criminal Law: Text and Materials*, 7u, Sweet & Maxwell, London, 2010.
- * Confederation of British Industry, *Response to the Home Office Consultation Document: Corporate Manslaughter; the Government's Draft Bill*, London, 2005.
- * Henriksson, Elonor, *Straffansvar för juridiska personer - en möjlighet i svensk rätt*, examensarbete vid Lunds universitet, 2003.
- * Iseskog, Tommy, *Företagsbot*, Thomson fakta, Stockholm, 2006.
- * Jareborg, Nils, *Brotten, första häftet*, 2u, P A Norstedt & söners förlag, Stockholm, 1984.
- * Jareborg, Nils, *Scraps of penal theory*, Iustus förlag, Uppsala, 2002.
- * Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*, Iustus förelag, Uppsala, 2001.
- * Jareborg, Nils & Zila, Josef, *Straffrättens påföljdlära*, 3u, Norstedts juridik, Stockholm, 2010
- * Jönsson, Sverker, *Straffansvar och modern brottslighet*, Iustus förlag, Uppsala, 2004.
- * Nerep, Erik, *Aktiebolagslag (2005:551)*, Karnov lagkommentar, 2012.
- * Pinto, Amanda Q.C, & Evans, M, *Corporate Criminal Liability*, 2u, Sweet & Maxwell, London, 2008.
- * Sandgren, Claes, *Rättvetenskap för uppsatsförfattare*, 2u, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2005.
- * Selberg, Niklas, *Företagsbot: om brott och bot i näringsverksamhet*, examensarbete vid Lund universitet, 2006.
- * Träskman, Per Ole, & Kyvsgaard, Britta, *Vem eller vad styr straffrättspolitiken?*, i Holmqvist, Lena (red) et al, *Flores juris et legum. Festskrift till Jareborg*, Iustus förlag, Uppsala, 2002.

* Warnling-Nerep, Wiweka, *Sanktionsavgifter: särskilt i näringsverksamhet*, Norstedts juridik, Stockholm, 2010.

Artiklar

* Bernard, T.J, *The Historical Development of Corporate Criminal Liability*, Criminology Journal, 22:3, 1984.

* DiMento, J, Geis, G, Gelfand J.M, *Corporate Criminal Liability: A Bibliography*, 28th Western State Law Review, Fullerton, 2001.

* Glazebrook, P, *A better way of convicting businesses of avoidable deaths and injuries*, Criminal Law Journal, 2002, sid. 405.

* Grimes, Jonathan, *Corporate Manslaughter*, The Law Society Gazette, 29 Augusti 2012.

* Victor, Dag, *Ansvar utan klander? Några tankar om straffansvar för juridiska personer*, Nordisk tidskrift för kriminalvetenskap, 1998 sid. 368-378.

* Wiklund, Hans Olov, *Kraftigt ökad användning av företagsbot i arbetsmiljömål*, TCO-tidningen, 21 mars 2012

* Wennberg, Suzanne, *Är kriminalisering en relevant metod för den kommersiella rättens efterlevnad?* Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet, 2003-04, sid. 599.

* Wells, C, *Corporate Manslaughter: Why does Reform Matter?*, South African Law Journal No. 123, 2006.

Svensk lagstiftning

- * SFS 1962:700 Brottsbalken
 - * SFS 1977:1160 Arbetsmiljölager
 - * SFS 1985:426 Lag om kemiska produkter
 - * SFS 1998:808 Miljöbalk
 - * SFS 2005:551 Aktiebolagslag
-

Engelsk lagstiftning

- * Railways Clauses Consolidation Act 1845
 - * Adulteration of Food and Drinks Act 1872
 - * Public Health Act 1875
 - * Merchandise Marks Acts 1887
 - * Interpretation Act 1889
 - * Sale of Food & Drugs Act 1889
 - * Criminal Justice Act 1925
 - * Health & Safety at Work Act 1974
 - * Sale of Goods Act 1979
 - * Occupiers' Liability Act 1984
 - * Road Traffic Act 1988
 - * Merchant Shipping Act 1988
 - * Corporate Manslaughter Act 2007
-

Rättsfallsförteckning

Svenska rättsfall

Högsta domstolen

- * NJA 1883 s. 118
 - * Naumanns tidskrift 1869 s. 139
 - * NJA 1999 s. 87
 - * NJA 2007 s. 369
 - * Högsta Domstolen, dom av den 3 december 2012 i mål nr B 5960-10
-

Hovrättspraxis

- * RH 1992:73
 - * RH 1999:84
 - * RH 2009:30
 - * Hovrätten för Övre Norrland, dom av den 3 mars 2011 i mål B-818-10
 - * RH 2011:54
 - * Svea Hovrätt dom av den 11 januari 2011 i mål B 1007
 - * Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom av den 8 februari 2011 i mål B 1736-09
 - * Hovrätten för övre Norrland, dom av den 11 maj 2011 i mål B 1119-10
 - * Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom den 14 maj 2011 i mål B 270
 - * Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom av den 12 december 2011 i mål B-1057
 - * Göta Hovrätt, dom av den 21 december 2011 i mål B 3412-10
 - * Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom av den 20 februari 2012 i mål B 65-10.
 - * Göta Hovrätt, dom av den 20 mars 2012 i mål B 2567-11
 - * Svea Hovrätt, dom av den 12 april 2012 i mål B 8587-11
 - * Hovrätten för Västra Sverige, dom av den 10 maj 2012 i mål B 599-11
 - * Svea Hovrätt, dom av den 14 november 2012 i mål B 5075-12.
-

Tingsrättspraxis

- * Varbergs tingsrätt, dom av den 19 juni 1996 i mål 1996 DB 380
- * Sundsvalls tingsrätt, dom av den 4 mars 2010 i mål B 549-09
- * Umeå tingsrätt, dom av den 8 juli 2011 i mål B 1061-10

Miljööverdomstolen

- * Miljööverdomstolen, dom av den 21 maj 2001 i mål 6957-00
- * MÖD 2001:21
- * MÖD 2001:22

Engelska rättsfall

- * *Birmingham and Gloucester Railway Company* (1842) 3 Q.B
- * *Great North of England Railway Co* (1846) 9 Q.B. 315
- * *Ranger v. Great Western Railway Co* (1854) 5 HL. C 72
- * *Reedie v. London & N.W. Ry* (1849) 4 Ex. 244
- * *Bond v. Evans* (1888) 21 Q.B.D. 249
- * *Salomon v. Salomon* (1897) AC 22
- * *Chuter v. Freeth Pocock Ltd* (1911) 2 K.B. 832 DC
- * *Lloyd v. Grace Smith & Co* (1912) A.C. 716 HL
- * *Lennard's Carrying Co Ltd v. Asiatic Petroleum Co Ltd* (1915) AC 705
- * *Moussell Bros Ltd v. London & North West Ry Co Ltd* (1917) 2 K.B. 836
- * *Griffiths v. Studebaker Ltd* (1927) 1 K.B. 102
- * *Canadian Pacific Railway Co v. Lockhart* (1942) A.C. 591
- * *Tesco Supermarkets Ltd v. Natrass* (1972) AC 153
- * *HERALD OF FREE ENTERPRISE*, Report of Court No. 8074. Formal Investigation
- * *R v. HM Coroner for East Kent Ex p. Spooner* (1989) 88 Cr.App.R 10
- * *Caparo Industries Plc v. Dickman* (1990) 1 All E.R. 568 HL
- * *Lee Ting Sang v. Chung Chi-Keung* (1990) 2 A.C. 374
- * *R. v. P&O European Ferries (Dover) Ltd* (1991) 93 Cr.App.R
- * *R v Kite and OLL Ltd* (The Independent) Winchester Crown Court, 8 December 1994
- * *R v Jackson Transport (Ossett) Ltd*, Health and Safety at Work, November 1996
- * *R v Adomako* [1995] 1 AC 171
- * *Meridian Global Funds Management Asia Ltd v. Security Commission* (1995) 2 AC 500
- * *Carmichael v. National Power Plc* (1999) ICR 1226 HL
- * *Environment Agency v. Empress Cars (Artillery) Ltd* (1999) 2 A.C. 221
- * *HM Coroner for Inner London, ex parte Douglas-Williams* (1999) 1 All ER 344
- * *Attorney-General's Reference (No. 2 of 1999)* (2000) 2 Cr.App.R. vid 181

- * *The Ladbroke Grove Rail Inquiry*, The Rt Hon Lord Cullen PC, 2000
 - * *R. v. Wacker* (2003) 2 Cr.App.R. 22.
 - * *R v Willoughby* (2004) EWCA Crim 3365
 - * *HMA v. Transco*, High Court of Justiciary, 25-08-2005.
 - * *R. v. Balfour Beatty Rail Infrastructure Services Ltd* (2007) 1 Cr.App.R.(S)
 - * *R v. Cotswold Geotechnical (Holdings) Ltd*, Winchester Crown Court, dom av den 10 februari 2008.
 - * *R v. JMW Farms Ltd*, Belfast Crown Court, dom av den 8 maj 2012
 - * *R. v. Lion Steel Limited*, Manchester Crown Court, dom av den 20 juli 2012
-